Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 89 (11887) | 1982 чылдың апрель 16, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

КОММУНИСТИГ СУББОТНИКЧЕ!

Даарта, апрель 17-де, коммунистиг күш-ажылдың байырлалы — В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 112 чылынга тураскааткан Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигиниң хүнү. Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң коммунистиг субботник эрттирер дугайында патриотчу эгелээшкинин, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, Тываның ажыл-ишчилери чаңгыс эп-сеткилдиг деткип, аңаа белеткелди хынамчалыг чоруткан.

Бүдүрүлгелерниң, тудугларның, совхозтарның ишчилери ажылдаар черлеринге омак-сергек, күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүг келирлер. Чүге дээрге олар улуг башкының болгаш баштыңчының чагыгларынга, партияның хереэнге шынчызын, социалистиг Төрээн чуртунуң чечектелиишкинин дээш күш-ажылдың эң-не бүдүрүкчүлүүн көргүзерлер. Республикадан дөртен ийи муң ажыг кижи боттарының коллективтеринге ажылдаар, оларның иштинден үш муң хире ажыл-ишчи камнап алган чигэди, материалдары, электри энергиязы-биле ажылдаарлар. «Кызыл субботаны» эрттиреринге «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунуң, Кызылдың даараныглга фабриказының, эът комбинадының, республика типографиязының, Улуг-Хем үлетпүр ыяш ажыл-агый чериниң болгаш чамдык тудуг, транспорт организацияларының, совхозтарының коммунистиг субботник эрттирер штабтары болгаш удуртукчулары белеткелди хынамчалыг чоруткан.

Коммунистиг субботник совет улус СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганынын 60 чылын төлептиг уткуур дээш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар үеде эртер. Коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер партияның салган сорулгаларын, боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин долдур, база ажыр күүседири-биле бар-ла аргаларын, курлавырларын ажыглап турарлар. Коммунистиг субботник болза ол курлавырларны илередириниң, ажылдың ажыктыын, продукцияның шынарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң көрүлдези болур. Ынчангаш кижи бүрүзүнүң ажылдаар черинге эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче кол кичээнгей салдынган. Республиканың ажыл-агый удуртукчулары бо чугула херекти удуртуп, чогуур ажылдарны чоруткан.

Субботник хүнүнде кедээ ажыл-агый ажылдарынга чорудар хемчеглерни организастыг эрттирер. Шык базырыышкынының, чер андарылгазын, суггарылганы, шөлдерге чемишчидилге төгерин, сүт-бараан фермаларынга, хойжу бригадаларга болгаш өске-даа черлерге ажылдарны шалыпкын, шынарлыг чорудары, улустуң күш-ажылчы идепкейин көдүрери чугула.

Республиканың хоорайларын, суурларын чаагайжыдар талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдар көрдүнген. Орта киржир кижилерге четчир хемчээлдиг ажылдарны бээринче, дериг-херекселдер-биле хандырарынче улус депутаттарының хоорай, суур, кедээ Советтериниң күүскомнары, чуртталга-коммунал албан черлери кичээңгейни салып, ажылды организастыг чорудар хүлээлгелиг.

Коммунистиг субботникти чедиишкинниг эрттирери транспорттуң, харылзааның, материал-техниктиг хандырылганың албанындан улуу-биле хамаар жыр чүве болганда, оларның ажылын чогуур деңнелге тургузар херек. Хөй-ниитиниң чемненилге, садыг черлери, уругларның ясли, садтары, амыдырал хандырылга органнары, пассажир транспорту күш-ажылдың байырлалын эрттиреринге төлептиг үлүүн киирер апаар, ынчангаш ажылды эки организастаар херек.

Ленинчи коммунистиг субботниктиң алдарлыг чаагай чаңчылдарының бирээзи болза, кайгамчыктыг ол хүн коммунистер чугула участоктарны харыылаары, боду бүдүрүкчүлүг ажылдап тургаш, өскелерге үлегер-чижекти көргүзери болур.

Күш-ажылдың байырлалы кайы хире чоруп турарының байдалының, ооң түңнелдериниң дугайында агитаторлар, политинформаторлар ажыл-ишчилерге чугаалап бээрин, күш-ажылчы бедик көргүзүглер чедип алганынга тураскааткан агитхуудустар, чаңныктар үндүрерин партия организацияларын чедип алыр ужурлуг.

Даарта болур Бүгү-эвилелдиң ленинчи коммунистиг субботнигинге республикадан 144 муң хире кижи киржир, баштайгы санаашкыннар ёзугаар алырга, оларның ажылдап алган акшазындан 200 муң ажыг рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер. Ийи орденниг Тываның ажылчы чоннары «кызыл субботага» идепкейлиг киржип, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга бүзүрелдиглер. В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 112 чылынга алдар болдурган коммунистиг субботник — ниитилелдиң эрге-ажыы дээш массаларның медерелдиг, чогаадыкчы күш-ажылын сайзырадырынга ооң улуг ужур-дузалыын улуг башкының өттүр көргенин база катап бадыткаар. Ол ёзулуг күш-ажылдың байырлалы болур.

ШУПТУ, КОММУНИСТИГ СУББОТНИКЧЕ!

1982 ЧЫЛДЫҢ ПЛАНЫН, ОН БИРГИ БЕШ ЧЫЛДЫҢ ОНААЛДАЛАРЫН ДОЛДУР БОЛГАШ АЖЫР КҮҮСЕДИИЛИ!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ТӨЛЕПТИГ ҮЛҮҮН КИИРЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели Алдан-Маадыр кедээ Совединиң эртиен чылда чоруткан ажылын чугаалажып көрген болгаш Советтиң ажылчы чонунуң ССРЭ-ниң 60 чылынга алдаржыдып алган социалистиг хүлээлгелерин деткээн.

Чөөн-Хемчик районда Алдан-Маадыр кедээ Совединиң ажылчы чону 1981 чылдың социалистиг хүлээлгелерин, планныг онаалдаларын чедиишкиннииг күүсеткенин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглээн. Күрүнеге сүт садарының планы 107,6 хуу, эъттии—101,3, дүктүү—100,8 хуу күүсеттинген. 1981 чылдың түңнели-биле «Алдан-Маадыр» совхоз Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Кедээ Советтиң девискээринде чурттакчы чоннуң материалдыг чаагай чоруу болгаш культурлуг деңнели улам бедип, социал программа чедиишкинниг боттанып турар. 1981 чылда Советтиң девискээринге ийи аал ишти чурттаар үш бажыңны, малчыннарга ийи бажыңны тудуп, ажыглалга киирген. Он ийи өг-бүлениң бажыңнарынга капитал септелгени чоруткан. Үлегерлиг корум-чурумнуг болгаш бедик культуралыг чурттакчылыг суур дээш республика чарыжынга Алдан-Маадыр суурга ийиги черни тывыскан.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле айтышкыннарын удуртулга болдурган, бүдүрүлгениң ажыктыын, күш-ажылдың шынарын улам бедидер, техниканы болгаш черни чөп ажыглаар, чурттакчы чоннуң культура-амыдырал, садыг, медицина хандырылгазын экижидер сорулга-биле Алдан-Маадыр кедээ Совединиң ажылчы чону ССРЭ-ниң тургустунганынын 60 чылынга уткуштур социалистиг хүлээлгени алган.

ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткууру-биле Алдан-Маадыр кедээ Совединиң ажылчы чонунуң эгелээшкинин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели деткээн болгаш ол эгелээшкинни өске черлерге нептередирин республиканың улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарынга даасқан.

Алдан-Маадыр кедээ Совединиң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң тургустунганынын 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш дараазында социалистиг хүлээлгелерни алган:

Аъш-чем программазын боттандырарынга төлептиг үлүүн киириштирер болгаш күрүнеге эътти 510 тоннадан, сүттү 500 тоннадан, дүкту 404 центнерден эвээш эвести садар.

Төрүүр 100 баш хойдан 95 хураганны, 100 инектен 85 бызааны камгалап алыр. Мыйыстыг бода малдың ортумак дужаалда деңзизин 295 кг, хойнуун—35 кг чедирер. Бир инектен чылда 1400 килограмм сүттү саар.

Гектар бүрүзүнден тарааны 17 центнерден, кукурузаның ногаан массазын 125, хөй чылдыг сигенниң 20, чаңгыс чылдыг сигенниң 18 центнерден эвээш эвес дүжүдүн ажаап алыр болгаш 3400 тонна сигенни белеткээр.

Экономиктиг аргаларны долу ажыглап тургаш, чурттакчылыг черлерниң социал-культура хөгжүлдезиниң планын боттандырарын уламчылаар. Суурга ийи аал ишти чурттаар дөрт, малчын коданнарга үш бажыңны тудар, он бажыңның септелгезин чорудар. Хойжу бригадалар төптеринге 4 кызыл-өгну дерир. Малчыннарның күжү-биле ийи чуртталга бажыңын, хураганның беш кажаазын тудар.

Чурттакчылыг черлерге 1800-тен эвээш эвес дөс тарымал ыяшты олуртур болгаш 800 погон-метр херимни септээр. Өреге бүрүзү картофель өстүрериниң, өг-бүлелерниң 80 хуузу огородтуг болурун чедип алыр, Чурттакчыларның хууда ажыл-агыйындан 9 тоннадан эвээш эвес дүкту садып ап, күрүнеге тужаар.

Культура бажыңынга, библиотекаларга, кызыл-булуңнарга, школаларга культура-массалыг ажылдарны доктаамал чорудары чедип алыр болгаш спорт-массалыг ажылды экижидер.

Социалистиг хүлээлгелерни кедээ Советтиң ажылчы чонунуң нийти хуралынга хүлээп алган.

СОҢГУЛДАЛАРГА УТКУШТУР

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге депутаттарның кандидаттарын депшидериниң хуралдары республиканың күш-ажылчы коллективтеринде, хөй-нийти организацияларында үргүлчүлевишаан.

ЭРЗИН

«Чаа орук» совхозтуң сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери район Совединге депутаттың кандидадын депшидериниң хуралынга чыглып келген.

Фермада учётчик Б. М. Азыраа район Совединге депутаттың кандидадынга аныяк коммунист саачы Р. А. Чурукту депшидерин саналдаан. Хурал ол саналды бүрүн деткээн.

«Мөрен» совхозтуң № 3 хойжу бригадазынга соңгулда мурнунуң хуралынга ажылагыйда мал эмчизи О. Монгуш санал берген. улус депутаттарының Эрзин район Совединге депутаттың кандидадынга районнуң мурнакчы хойжузу О. С. Намдалды депшидерин саналдааш, ооң ажыл-ижинге макталдың сөстерин чугаалаан.

Хурал саналды деткээн.

Районнуң херeглекчилер ниитилелиниң коллективиниң район Совединге депутаттың кандидадын депшидериниң хуралы болуп эрткен.

Районнуң бухгалтери К. С. Кара-оолдуң улус депутаттарының Эрзин район Совединге депутаттың кандидадынга аныяк садыгжы С. Д. Дажымбаны депшидер дээн саналын хуралдың киржикчилери чаңгыс үн-биле деткээн.

БАЙ-ТАЙГА

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдалар белеткелдери Бай-Тайга районда улам калбарган.

Соңгулда участоктарын, агитпунктулар төптерин тургузуп, дерип эгелээн. Районнуң соңгулда комиссиязы тургустунган. Район болгаш кедээ Советтерге соңгулдалар талазы-биле округтарны тодаргайлаан, ам район Совединге соңгулдалар талазы-биле округтар комиссияларының составынга төлээлекчилер депшидилгелери чоруп турар. Участоктарның соңгулда комиссияларынга төлээлекчилер депшидери удавас эгелээр. Район болгаш кедээ Советтер депутаттарынга кандидаттар депшидилгелери апрель 13-тен май 22-ге чедир болуп эртер.

Соңгулдаларга белеткелдер-биле холбаштыр улус депутаттарының Бай-Тайга район Совединиң болгаш кедээ Советтериниң күүскомнары, депутаттар соңгукчулар мурнунга отчёттарын берип турар.

Чоокта чаа район Совединиң сессиязынга райкүүскомнуң 1981 чылда чоруткан ажылының дугайында отчётту илеткелди райкүүском даргазы эш Байыс-оол кылган болгаш райкүүскомнуң 1982 чылда чорудар ажылының планын ол сессияга бадылаан.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК

Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң депутаттарынга кандидаттар депшиткен хуралдар Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарга, үлетпүр комбинадынга болгаш өске-даа ажылагыйларга эрткен. «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д.-Н. Ч. Ооржакты, 463 дугаар КМК-ның бызанчызы, РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу С. Д. Ховалыгны амыдырал хандырылга комбинадының дааранықчызы П. Б. Кара-Салды, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң саанчызы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг саанчызы Д. Д. Ондарны, үлетпүр комбинадының ажылчызы М. У. Монгушту, «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының саанчызы М. Л. Монгушту район Совединге депутаттарның кандидаттарынга депшиткен.

КЫЗЫЛ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Кызылдың куш фабриказының коллективи он бирги беш чылдың ийиги чылын багай эвес эгелээн. Кварталда чуурга бүдүрер планын 131 хуу күүседип, эрткен чылдың бо үезинден 22 хуу өзулдени чедип алган. СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профэвилел болгаш ВЛКСМ обкому кущ фабриказының коллективинге бирги кварталда калбарган социалистиг чарыштың түңнелин ёзугаар шилчиир Кызыл тукту тывыскан деп көрген.

Ол бедик шаңналды тывыскан деп көрген тураскаадкан байырлыг хурал дүүн болган. Хуралды фабрика директору Л. П. Килин ажыткан.

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин хуралга чүве чугаалаан. Күш-ажылчы улуг чедиишкин дээш фабриканың ажыл-ишчилеринге ол изиг байырны чедирбишаан, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга, он бирги беш чылдың планнарын күүседиринге, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуурунга чаа-чаа чедиишкиннерни күзээн.

Г. Ч. Ширшин кущ фабриказының коллективинге шилчиир Кызыл тукту байырлыг байдалга тывыскан.

Куш ажаакчызы М. Г. Рукосуева, дагаа оолдарының ажаакчызы З. Ф. Карпушева олар чүве чугаалааш, чедиишкиннерин улам быжыглаарын өөрүнүң мурнундан хүлээнгеннер.

(Бистиң корр.).

Найыралдың байырлалдары

УЛУГ БОЛУУШКУН

КИЕВ. Киевтиң 1500 чылын бо чылын демдеглээри бистиң чуртувустуң ниитилел болгаш культура амыдыралынга дыка улуг болуушкун, орус, украин болгаш белорус улустарының, бүгү национарының болгаш бичии улустарының найыралының байырлалы болу бээр. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының болгаш Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының Украинаның найысылалынга чаа болган каттышкан эртем сессиязын ол кайгамчыктыг юбилейге тураскааткан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи академик А. П. Александров сессияны эге сөс-биле ажыткан.

Бистиң Төрээн чуртувустуң улустарының төөгүлүг салымчолдарынга Киев орузунуң ролюн ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи академик П. Н. Федосеев бодунуң илеткелинге илереткен. Днепрде хоорайның ырак эрткен үезин хөй чылдарда шинчилеп келгениниң түңнелдерин ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Археология институдунуң директору академик Б. А. Рыбаков илеткелинге чугаалаан. Ол шинчилелдериниң алыс түңнелинге келгеш, эртемденнер Киев бүдүн чартык муң чыл мурнунда чөөн славяннарның төөгүлүг төвү апарган деп түңнелди кылган.

Украин ССР-ниң найысылалы, үлетпүрүнүң, эртеминиң болгаш культураның эң чугула төвү — Киевтиң хөгжүлдезин УССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи академик Б. Е. Патоннуң илеткелиниң темазы болган. Киевтиң бөгүнгү чечектелиишкини акы-дуңма улустарның чаңгыс эвиниң күштүүн чырыткыландыр бадыткаан деп, ол чугаалаан.

ССРЭ-ниң улустарының чаңгыс эптиг өг-бүлезинге белорус улустуң чедиишкиннериниң дугайын БССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи Н. А. Борисович бодунуң илеткелинге чугаалаан.

СЭКП Төп Комитединге, эш Л. И. Брежневке чагааны сессияның киржикчилери чоруткан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкий, республиканың өске-даа удуртукчулары, СЭКП ТК-ның Эртем болгаш өөредилге албан черлериниң килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы С. Г. Щербаков, эвилелдешкен республикаларның эртемнер академияларының делегациялары сессияның ажылынга киришкен.

БАЙЫРЛЫГ АЖЫДЫЫШКЫН

МОСКВА. Соңгу талакы улуг кожазы-биле найырал болгаш сырый каттыжыышкын дугайын казах улус кайы шагдан бээр күзеп чораан. Ол күзел 250 чыл мурнунда боттанган, ынчан Казахстанның Россияга эки тура-биле каттышканы төөгүлүг болуушкун болган. Казах ССР-ниң литературазының болгаш уран чүүлүнүң РСФСР-де хүннерин бо чылын калбаа-биле демдеглеттинер ол кайгамчыктыг болуушкунга тураскааткан. Ук хүннерниң байырлыг ажыдыышкыны апрель 14-те ССР Эвилелиниң Улуг театрынга болган.

Найысылалдың партия, совет болгаш хөй-нийти организацияларының төлээлекчилери, эртем болгаш культура ажылдакчылары, Москва бүдүрүлгелериниң болгаш тудугларының ажыл-ишчилери аңаа чыылган.

Хүннерниң байырлалдыг ажыдыышкынынга эштер П. Н. Демичев, М. С. Соломенцев, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. А. Яснов, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Е. М. Тяжельников, Казах ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы С. Н. Имашев баштаан Казах ССР-ниң делегациязы олурушканнар.

Россия Федерациязының ажылчы чоннарының мурнундан акы-дуңма республиканың төлээлекчилеринге РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. И. Кочемасов чүректиң ханызындан байыр чедирген. Бистиң улустарывыс 250 чыл дургузунда чаңгыс оруктап чоруп келген, кады эрткен ол оруктуң найыралдың чырыы чайынналдырган, ол найырал чүс-чүс чылдар ханы дазылдарлыг, ол чаңгыс эне чаа үени Улуг Октябрь, В. И. Ленин ажыдып берген деп, ол чугаалаан. Коммунистиг партия, ТК-ның Политбюрозу, эш Л. И. Брежнев Советтер чуртунуң улустарының ёзулуг акы-дуңмалышкы найыралының тугун бедик тудуп турар. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының төөгүлүг ужур-дузазын ол демдеглээн.

Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Ш. Ж. Жаныбеков харыы сөс чугаалаан.

(СЭТА).

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде, ВЛКСМ обкомунда

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Республиканың үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа, садыг, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылга коллективтериниң 1982 чылдың бирги кварталында калбарган социалистиг чарыжының түңнелин СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому үндүрген.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудугунуң, транспорттуң болгаш харылзааның, садыгның болгаш коммунал-амыдырал хандырылга коллективтериниң ажыл-ишчилери партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин база СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизинге чугаазында сорулгаларын амыдыралга боттандырбышаан, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш бо чылдың бирги кварталының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш шалыпчы ажылдаан дээрзин ук докталда демдеглээн.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери квартал планнарын бараанныг продукция талазы-биле 100,1, сайгарылганын —104,2, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 100,7 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 30 муң тонна хөмүрдашты, 4,5 млн. киловатт-шак электри энергиязын, культураның болгаш амыдыралдың бараанныарын 13,1 муң рубль түңге болгаш өске-даа продукцияны пландан ажыр бүдүрген. Тудугжулар эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, капитал салыышкыннарын 3,2 хуу хөйнү шиңгээткен. чуртталга тудуунга капитал салыышкыннарының квартал планы 123,7 хуу, тудугнуң бараанныг продукциязының планы 133,7 хуу күүсеттинген. Нийти ажыглалдың автотранспорт бүдүрүлгелери чүък сөөртүлгезиниң планын күүсеткен. Садыгның, амыдырал хандырылгазының болгаш харылзааның ажылдакчылары кол-кол көргүзүглер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен.

Тываның электри четкилериниң, «Кызыл тудуг» эргелелдиң, № 1 АТБ-ниң, Каа-Хем райпозунуң, амыдырал хандырылгазының Барыын-Хемчик район бүдүрүлге эргелелиниң болгаш өске-даа бүдүрүлгелерниң коллективтери бирги кварталда эки ажылдаан.

Ооң-биле кады квартал планнарын үлетпүр продукциязының сайгарылгазының талазы-биле — 8, бүдүрериниң — 14, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 17 бүдүрүлгелер күүсетпээн. Бараанныг продукция бүдүрериниң планын Барыын-Хемчик болгаш Бии-Хем районнар, саарылгазынының — Улуг-Хем район күүсетпээн.

Республиканың тудуг организациялары 842 муң рубльдиң кол фондуларын чедир ажыглаваан, 2,9 млн. рубльдиң капитал салыышкыннарын чедир шиңгээтпээн, 1,4 млн. рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбаан.

Нийти ажыглалдың транспорту чүък саарылгазының база пассажир аргыштырылгазының планнарын күүсетпээн. Республиканың бүдүрүлге-техниктиг харылзаа эргелелиниң бүдүрүлгелеринде социалистиг чарышты четпес организастаан, Кедээ черлерге ачы-дуза чедирериниң планы ниитизи-биле күүсеттинмээн.

«Шагонартяжстрой» трестиң үлетпүр бүдүрүлге комбинадының, № 48 тудуг эргелелиниң, № 3 АТБ-ниң, Самагалдайның харылзаа бөлдириниң, Барыын-Хемчик райпозунуң, Эрзин районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективтери кошкак ажылдаан.

СЭКП Кызыл хоорkому, райкомнар, «Тыва даг-дугу» тудуг эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары, хоорайкүүскомнар, ажыл-агый органнарының удуртукчулары, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары ажылчы чоннар коллективтериниң күжениишкиннерин бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн доктаамал улгаттырарынче, ажылдың шынар көргүзүглерин экижидеринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, камналга чурумун шыңгы сагыырынче, планнарны болгаш хүлээп алган социалистиг хүлээлгелерни хажык чок күүседиринче ам-даа четпес организастап келген.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң доктаадыры болза:

1982 чылдың бирги кварталында социалистиг чарыштың тиилекчилери кылдыр дараазында коллективтерни санаар болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын тывыспышаан, районнарга болгаш хоорайга — 500 рубль, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның коллективтеринге — 300 рубль түңнүг акша шаңналын бээр:

хоорайлардан болгаш районнардан — социалистиг хүлээлгелерин үлетпүр продукциязының хемчээлиниң талазы-биле 100,1, сайгарарының— 104,5, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 102,4 хуу күүсеткен болгаш үүрмектеп садар бараан саарылгазының болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының планының күүселдезин боттандырган — **Кызыл хоорайга;**

Үлетпүр бүдүрүлгелеринден — социалистиг хүлээлгелерин, үлетпүр продукциязы бүдүрериниң болгаш сайгарарының талазы-биле 102,7, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 101,7 хуу күүсеткен — **Тываның электри четкилериниң коллективинге;**

тудуг организацияларындан — социалистиг хүлээлгелерин тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле 100,0 хуу күүсеткен болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 21,8 хуу боттандырган — **«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективинге;**

транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелеринден — социалистиг хүлээлгелерин чүък сөөртүлгезиниң хемчээлиниң талазы-биле 112,2, чүък саарылгазынын — 100,6, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 100 хуу күүсеткен — **№ 1 АТБ-ниң коллективинге;**

садыг организацияларындан — социалистиг хүлээлгелерин үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле 102,0 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 101,3 хуу күүсеткен, пландан ажыр 17,8 муң рубльдиң орулгазын алган — **Каа-Хем райпозунуң коллективинге;**

чуртталга-коммунал бүдүрүлгелеринден — чоңга ачы-дуза чедириниң социалистиг хүлээлгелерин 109,5 хуу күүсеткен — **Барыын-Хемчиктиң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективинге;**

бирги кварталда социалистиг чарышка ийиги черни ээлээн деп санаар болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир вымпелдерин тывысыры болза.

үлетпүр бүдүрүлгелеринден — социалистиг хүлээлгелерин үлетпүр продукциязын бүдүрериниң болгаш сайгарарының талазы-биле 100,0 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 105,8 хуу күүсеткен — **Кызылдың даараныглга фабриказының коллективинге;**

тудуг организацияларындан — социалистиг хүлээлгелерин тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң талазы-биле 100,3 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 100,1 хуу күүсеткен — **№ 1 орук-тудуг эргелелиниң коллективинге;**

транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелеринден — социалистиг хүлээлгелерин пассажир аргыштырылгазының талазы-биле 101,8 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 104,2 хуу күүсеткен — **Тываның авиабүдүрүлгезиниң коллективинге;**

садыг организацияларындан — социалистиг хүлээлгезин үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле 101,9 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 104,3 хуу күүсеткен — **Кызылдың аъш-чем бараан садыының коллективинге;**

чоннуң коммунал-чуртталга хандырылгазының бүдүрүлгелеринден —социалистиг хүлээлгелерин ачы-дуза чедирериниң талазы-биле 100 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 100,5 хуу күүсеткен — **«Водоканал» эргелелдиң коллективинге.**

Тураныың райүлетпүр комбинадының, «Тыва тудуг» трестиң, Кызыл үлетпүр бараан садыының, «Тыва коммунэнергонуң», Тес-Хем районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективтериниң чедиишкинниг ажылдаанын демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизинге чугаазынга илдип үндүрген сорулгаларны күүседиринче, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын экижидеринче, чиг-этти, материалдарны, электри энергиязын камнаарынче угланган организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды күштелдирерин, 1982 чылдың планнарын болгаш хүлээлгелерин күүседири, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын төлептиг уткууру дээш социалистиг чарышты улам калбартырын СЭКП Кызыл хоорkомунга, райкомнарынга, «Тыва даг-дугу» тудуг эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, хоорайкүүскомнарынга партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларынга даасқан.

ЧЕР АЖЫЛЫНЫҢ ҮНДЕЗИНИ

Бедик дүжүт дээш

Кедээ ажыл-агыйның бүгү-ле адырларының ажыктының бедидерин, продукция бүдүрерин көвүдедирин болгаш шынарын экижидерин чедип алыр, бүдүрүлгени бүгү хемчег-биле интенсификастаар угланыышкынны үргүлчүлээр деп харыысалгалыг сорулганы СЭКП-ниң XXVI съездизи кедээниң ажыл-ишчилериниң мурнунга салган.

Тараа болгаш мал чеми культураларының, картофельдиң база ногааларның чаагай дүжүдүн өстүрериндең, эрткен чылдың чидириглерин дуглаарындан база тарааны, ногааларны болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрериниң база күрүнеге садарының талазы-биле он бирги беш чыл планын бүрүн күүседиринге быжыг магадылалды тургузарындан артык чүгула сорулга ам чер ажылдыгларда чок.

Бо чылын республика 176 муң тонна тарааны, 21,2 муң тонна картофельди, 9,7 муң тонна ногааларны бүдүрер, 230 муң тонна сигенни, 85 муң тонна сенажты, 400 муң тонна силосту белеткээр ужурлуг. Ону чедип алыр телээде, гектар черден тарааның дүжүдүн 11 центнер, картофельдиниң — 83, ногааларының —125 болгаш силос культураларының ногаан массазын 150 центнер чедирери эргежок чугула. Ол бүгү сорулгаларны шиитпирлээри чер ажылын экижидеринден, ук адырны интенсификастаарындан, тараа шөлдериниң үнүш-дүжүткүрүн хажыкчокка катап тургузарындан база көвүдедиринден шуут хамаарылгалыг болуп турар.

Республикага чер ажылының үндезин чүүлү болза, хөрзүн камгалалының эрозияга удур агрокомплекизин чер болганга бүрүнү-биле шиңгээдип алыры. Хову болгаш куртаг хову зоналарының чамдык районнары база ажыл-агыйлары тараа сывын хевээр арттырбышаан, хөрзүнү адаандан үлдүредип болбаазырадырын, культураларны дилиндектей чаштырарын, эрозияга удур херекселдерни калбаа-биле ажыглаарын ам-даа шиңгээдип албааны харааданчыг. Хөй-хөй ажыл-агыйлар бүгү системаны комплекстиг кылдыр эвес, а ооң чүгле чамдык чүүлдерин ажыглап турар, ол чорук чогуур ажыкты бербейн турар. Саваң артыы болгаш хөрзүн кырында арткан тараа сыптары хоралыг деп санап турган бурунгу агротехниканың чанчылдарынга хөй-хөй агрономнарның өөрени бергени, оон кужу чаа чүүлдү ажыглаарынга дыка шаптыктап турар.

Сибирьниң болгаш Урал индының хөй-хөй районнарының дуржулгаазындан алырга, кедээ ажыл-агый культураларын тарып өстүрериниң хөрзүн камгалаар технологизының үндезини — хөрзүнү аңдара кагдырбайн болбаазырадыры —чүгле хат эрозиязынга удур демиселге эвес, харын-даа кандаашкынга удур база-ла үре-түңнелдиг болуп турар. Чижээ, ВАСХНИЛ-диң хүндүлүг академиги Т. С. Мальцевтиң ажылдап турары «Заветы Ильича» колхозка хат-шуурган-даа, хат эрозиязы-даа болбас. Ынчаарга хөрзүнү аңдара кагдырбайн болбаазырадыр практика чогум-на аңаа тывылгап болгаш аңаа чедиишкинниг шиңгээттинген. Херектиң ужуру чүдел дээрге, хөрзүнү адаандан үлдүредир херексел-биле болбаазырадырга, үнүштерниң дазылының өзеринге таарымчалыг байдалдарны тургузар, ол-ла үеде хөрзүнде бар өл-шыкты бүрүнү-биле хумагалаарын база эң-не ажыктыг кылдыр ажыглаарын хандырар-дыр. Ынчангаш ук системаны ажыглаар чорук—кандааҗал байдалдарга хөрзүнү камгалаарының-даа, турум чаагай дүжүттү алырының-даа эргежок чугула негелдези.

Часкы тарылганың бүдүүзүнде агрономнарның өйү келген сорулгаларының дугайын чугаалап тура, тарылганың хуусааларының дугайын мыттавайн барып болбас. Хөй-хөй агрономнар, агаар-бойдустуң факторун, хамыктың мурнунда хөрзүннүң өл-шык болурунуң үелерин, чайын өл-шык июль-август айларда эң-не элбек дүжерин билип албаан азы ону барымдаалаар хөөн чок болуп турары харааданчыг. Часкы тарылга кыска үени негээр болбайн аап, ынчалза-жок ону эрте дооскан кижи эрес болур, а күзүн барып тараа үнмээн дээш акт тургускай-ла. бир болза, эвээш-биче дүжүттү алыр ыйнаан дээр, дүргениң хараар ындыг чорук болдура бербес-ле болгай. Барымдаалыг болуру-биле чижектеп киирип көрейн. Эрткен чылын мал чеми кылдыр ажыглаар дээн тарааларның 87 хуузун июньнуң 27-ге чедир чажып каапкан турган. А күзүн барып оларның 62 хуузундан чүү-даа үнмээн, ажаалда шөлүнден казыттынган. Ынчаарга ындыг практика чаңгыс эвес чылын катаптап турар. Ол-ла үеде хөй-хөй совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери ырак-узак черлерден саваң сөөртүрүнге мырыңай чаңчыгып калган. А бир эвес боддунар аргаларны шын ажыглаар болза, мал чеминиң баазазының турум болурунга кандаашкынның салдарын дыка кошкадып болур.

Кедээ ажыл-агыйга ажылды агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарынга мергежилдиг таарыштырар сорулганы СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) Пленуму салган. «Ол чорук өл-шык чедиишпесте-даа, өл-шык артыкта-даа чаагай дүжүттү алырын хандырар ындыг культураларны, ындыг агротехниктиг аргаларны шиңгээдип алырын көрүп турар» деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Ол айтышкынны агроном бүрүзүнүң ажылының кол принциптери кылдыр көрзе чогуур.

Час чер ажылдыгларга эң-не күжениишкинниг күш-ажылдың үези болгай. Маңаа кол үүрге механизаторларга онаажыр. Чаштырылганың хуусаазы-даа, оон ыңнары-даа олардан хөйүнде хамаарыжыр апаар. Ындыг болганда, оларның база тарылгага киржир бүгү кижилерниң күш-ажылынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче, ооза кичээнгейни салза чогуур. Дыштанылганы, чемненилгени организастаарын ыяк бодап көөрү эргежок чугула. Чер ажылының бедик культуразын чедип алырын, технологтуг сагылга-чурумну шыңгыы сагырын агрономнарның эң-не негелделиг сорулгалары деп санаар херек.

Агрономия албанының сорулгазы болза, эртемниң сүмелерин база мурнакчы дуржулганы шиңгээдириниң дузазы-биле тус-тус ажыл-агыйларга, бригадаларга тарааның дүжүдүнүң аңгы-аңгы болурун кыска хуусаала чайладыры, хожудап турарларны мурнакчыларның деңнелинге чедир көдүрери болур. Ол бирги чергениң чугула херээ, ону күүседири партия, совет болгаш кедээ ажыл-агый органнарының доктаамал контролюнга турар ужурлуг.

Г. ТУЛУСОЕВ,
СЭКП обкомунуң кедээ ажыл-агый килдизиниң инструктору.

КОЛ ХҮЛЭЭЛГЕВИС

(Өг-бүлеге кижизидилге)

АЖЫ-ТӨЛДҮ телептиг кылдыр кижизидери ада-ие бистерниң кол хүлээлгевис. Сураглыг педагог Антон Семёнович Макаренконуң «Бистиң уругларывыс эки хамаатылар кылдыр, ёзулуг адалар болгаш иелер кылдыр доругар ужурлуг... Чоптуг кижизидилге — ол бистиң аас-кежиктиг назынывыс-тыр, багай кижизидилге — ол дээрге бистиң келир үеге човуланывыс, ол — бистиң караавыстың чажы, ол өске кижилерниң мурнунга, бүгү чурттуң мурнунга болувустуң буруувус-тур» дээп чугаазы сагыжымга бо-ла кирип келир. Уругларым авазы эге класс башкызы, а мен үстүкү класстарда башкылап турар мен. Уругларывысты кара чажындан-на кижизидип эгелээр болгай бис. Оларга — дыш, кадыкшыл, өөрүшкү, ажаар, чырык, үйгү, чылыг, эргелел херек.

Бичиизинден чугаа сайзырадыры база чугула. Маңаа чүнү канчаарыл? Уруглар-биле чугаалажыр, оларның айтырыын ыяап-ла харыылаар, бужургапмас болза эки. Тыва дылда бо талазы-биле номнар чок болганындаа «Русский язык в картинках», «Азбука» деп номнарны садып берип, ооң чуруктары-биле чугаазын сайзырадып турган бис. Уругларга тоолдар, рассказтар, басняларны номчааш, ону чугаалаарывыска мурнун былаажыр: «Мен, мен чугаалаайн» дижир. Билбеске ажынып, шоотпайн, билирге мактап, эргеледир бис.

Улуг уруувус бирги класска турган-ла, саат чок номчуур турган. Дуңмаларын «башкы», «школа», «садыг», «клуб» деп ойнап турган, бо-лу чугаазын сайзырадыр апарган. Ону чогуур үезинде деткип турган бис. Бажыңга оюннар өөредилгеге база дузалаар. «Концерт» деп ойнааш, танцылаар, ырлаар, шүлүктээр, интермедия, каттырынчыг чүүлдер чугаалаар, аңаа үш харлыы-даа дөмей киржир.

Уругларывыс ийи кыс, ийи оол. Ам улуу сес класста, бичиизи белеткелде. Шуптузу ударник, отличник өөренип турарлар. Оларны алды харлыында-ла белеткел клазынга өөредип турар бис. Чеди харлыы чаңгыс классчыларын бүгү тала-биле кайгадып турганнар. Ада-ие боттары пайыралдыг, үлегерлиг, хууда чурумнуг болуру эң чугула. Уруглар эки хөннүг, өөрүшкүлүг, сергек турда, шиңгээдип алыычал, тура-сорулуг болур. Өөреникчи уругларывыстың школада чүнү кылып турарын, оларның кыдыраажтарындан хүн бүрү көрүп, өөренген чүүлдерин бажыңга айтырып, онаалгаларын хыпап, бүгү-ле хайгааралдарны кылып турар бис.

Уругларывыска кино көргүзүп, пластинка, радио дыңнадып, өөренип турарын каттаптадып, кармаан словарын айтырып, бичии рассказтар чугаалады, бүгү-ле болдунар аргаларны өөредилгеге ажыглап турар бис. Өөреникчилеривис бодунуң туразы-биле ном номчуй берзе, оларны соксатпас бис. Харын деткиири чугула. Орус дылда араб тоолдарны, Андерсенниң тоолдарын номчуткаш, бичиилеринге чугаалап бээрин дилээр бис. Ону олар күзелдиг-биле дуңмаларынга очулдуруп шылаарлар. Телевизор эки дузалакчы апарган. Аңаа уран-чечен киноларны көргенивисте, шупту деңге сайгарар бис.

Бажыңда хүн чурумун тургускан. Уруглар селгүүстээр шагын база эртирбес ужурлуг, ажыл-биле дыштанылганы аралаштырып турар бис. Бистиң сонуургалывыс, кол сагыш салыр чүүлдеривис база аңгы-аңгы. Авазы ыткыр номчулгаже, бижимел ажылче сундулуг, а мен орус дылче, математикаже колдады бээр мен. Ынчалза-даа кинити хыналданы кайывысдаа кылыр. Багай өөредилгелиг өөреникчилер эге класстарга кошкак өөренгенинин түңнелинде тыптып келир. Ынчангаш ада-иелер, ылангыя эге класстарже кичээнгейни күштелдирер, өөреникчилерин эки өөредилгелиг болдурар дээш кичээлдерге олуржуп, башкылар-биле сүмележир, ада-ие-биле ажылды экижидер ужурлуг. Тыва школаларга белеткел клазы ажыттынга-ла, ол дөрт чыл иүүрүн көре берген. Ол хиреде-ле орус дылдың өөредилгезини мынчага парлаттынмаан. Школа назыны четкелек уругларлыг ада-ие, төреддер ажыглапкы дег чуруктуг номнар, сюжеттиг чуруктар, чурук словарьлары тыва дылга парлаттынмаан, белеткел клазынга орус дыл өөредириниң көргүзүг пособиезин база эвээш. Орус дылда «Азбука» деп номну бүгү-ле методиктиг негелделери-биле кады тыва дылче таарыштыр очулдураа, аныяк ада-иелерге дузалыг болур ийик. Бистиң уругларывыстың эртем-билиглиг, бүгү тала-биле сайзыраңгай, культурлуг хамаатылар кылдыр өзеринге ада-иениң үлегери, салдары улуг болбайн аан. Уругнуң шын кижизидилгезинге, чогумчалыг өөренииринге ада-иелерниң ролю кажан-даа кошкавас. Уруглар кадык өссүн дээш кышкы, чайгы спорт херекселдерин садып берип, кады походтап, дыштанып, янзы-бүрү аъш-чем, таарыжыр хептер-биле хандырарын шаавысбиле кызыдып турар бис.

Л. ХЕРТЕК.
Барыын-Хемчик район.

ИЕЗИН САЛГААН

Черби сууруда ясли-садык эмчизин Лариса Артёмовна Иванова бээр. Ол эмчи сестразы Лариса Поликарпның уруу-дур. Ларисаның авазы Черби суурга 1941 чылда келген. Ол уруун күш-ажылга ынак, кадык-шыырак кылдыр өстүрген. Уруу сес хар чедерге, ол черниң кадыкшылга школазынга киирип каан. Лариса школага өөредилге тонери билек, авазынга дузалажыр турган. Ынчан эмчиниң ажылын хаңы сонуурган, кижилерниң кадыын камгалаары харысалгалыг деп чүвени авазы үргүлчү аңаа билиндирип чораан. Шак ынчалдыр хоорту бо мергежилге сонуургалы улгадып, школа доскааш, эмчи училищезинче өөренип кирген. Сургуул хөглүг чылдары уруга билдиртпейн эрткен.

Уругларның авазы аараш мечээн. Ынчалгажок авашкылар эп-найыралдыг, ажылшке ынак болгаш амыдыралы бай-шыырак чурттап келген. Аныяк кыс өөредилгезин чедиишкинниг доскааш, Чербиге ясли-садикке эмчилей берген. Оон бээр ам Л. Иванованың 20 чыл чаңгыс черде ажылдап келгени бо. Ол бичии чаштарның кадыын камгалаарындан аңгыда, суурнуң чурттакчыларынга болгаш ырак малчыннарга чажам дивес бо-ла дуза көргүзүп чеде бээр. Чазын, күзүн Кызылбиле бистиң суур аразынга харылзаа дыка бергедей бергилээр. Ындыг үелерде суг ол дүн-хүн дивейн, малчыннарга чедип, божуур иелерге бежин дузазын көргүзүп турар.

Бир-ле катап чазын чүве. Мындыг таварылга болган. Май байырлалы-даа эрте берген турган. Совхозтуң хойжузу Кавай-оол Марның кадайының аъди аарый берген. Ынчан олар Тасны хемниң ол чарынга Хүн-Көрбес дааның Үзүк-Аксынга чурттап турган. Кызыл киирер дээрге паром чок. Самолёт база ужар эвес. Суурга эмнелге пунктузунга кээрге, Анна Симакова Кызыл барган болган. Оон ясли-садик эмчизинге четкен. Ынчан Лариса Иванова чөпшээрешкеш, дуза көргүзери-биле хапкан. Ол кара чажындан-на ол девискээрниң чурттакчылары кайда турарын хөлчок билир. Эмчи иени божуткаш, таптыг-ла 2 шак үезинде бо келген. «Тамара чиик божуду, кыстыг болдуңар. Даарта мени аъттыг келгеш ап алыр силер. Авашкыларның байдалын көөр мен» — деп, ол чугаалаан. Малчын ол эмчиниң эрезин кайгаан. Аът суг жунуп турда, чылгычылар-биле дөмей.

Эмчини даартазында айыткан шагында ап алган. Божаан иениң болгаш бичии чаштың кадыын ол шинчип көрген. Кайызының-даа байдалы эки болган. Өг-бүле бичии чаштың доюн эртирип, эмчизин шайлаткан. Лариса Артёмовна уругнуң адын Галя деп адаан. Ооң ол хиниин кескен кызы ам өг-бүлелиг апарган. Амгы үеде Каа-Хем районнуң Бай-Сүттe поварлап ажылдап турар. Үш уруглуг.

Л. Иванова хөй-ниити ажылынга идепкейлиглерниң бирээзи. Ол суурда херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү. Клубка оюн-тоглаа болурга, оон черле чыда калбас. Чурттап орары өскелерге үлегерлиг. Ооң иези 30 ажыг чыл эмнелгеге ажылдааш, чоптуг дыштанылгаже үнген. Пешкилер чонунга төлептиг бараан боор келгенин суурнуң чурттакчылары мактап чугаалажыр.

Р. ОЧУР-ООЛ.
Кызыл район.

ЧҮҮЛДҮГЗҮНДҮМ

№ 51 «Шында» бижикчи О Кара-Салдың материалы бар. Ол «Чыраа-Бажы» совхозтуң Дагыр-Шеминде комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадазында кызыл-өг дугайын бижээн. Ол хойжуларга кончуг таарымчалыг байдалды тургусканын ында айыткан. Хостуг шактарны аңаа организастыг эрттирип, оюн-тоглаа болгаш хурал-суглаа кылырынга база эптиг.

Бистиң совхозта кызыл-булуң бар. Мону малчыннарга тургусса-даа, чүгле кышкы үеде ажылдаар. Часкы, чайгы, күскү үелерде чогуур негелдезинге чедир ажыглаттынмайн турар. Ынчангаш хойжу бригадаларның малчыннары чазагдап көшкен олчаан хурал-суглаа, оюн-тоглаа болур чери чогундан, буу-хаа беседа дыңнааш чоруй баарлар. Чижээ, орта автолавка кээрге, чүгле олар садыглап аар хөөннүглер. Хурал азы кичээл эрткенде дыка далаш болур. Ынчангаш оон түңнели багай.

Бир эвес кызыл-өгнү тургузуп аар болза, чайын көктүг, шыктыг чайлагларда малчыннарга кончуг таарымчалыг. Хостуг үелеринде аңаа солун оюн-тоглаа-даа органиастап болгай. Бригаданың түскай эртемниглери, кижи эмчилери боттарының үнүүшкүнүүг хүнүнде кызыл-өгге солун беседаны чүге кылып болбас деп? Олар график ёзугаар келгеш, кызыл-өгнү дерип дузаа четирип болур.

«Торгалыг»- совхозтуң Чаа-Суур салбырның Кадый-Бажы хойжу бригадазының чайлаар чери суурдан 40—50 км. Төп ортузу Ак-Кара-Суг бажы ийикне, азы Чайлаг хемге кызыл-өгнү тургузуп болур. Кызыл-өгнү бригада төптеринге тургузары аныяктарга онзагай таарымчалыг. Ынчангаш совхозтуң дирекциязы, ажылчын комитеди бо талазы-биле өөренип көргеш, «Чыраа-Бажы» совхозтуң эки эгелээшкинин деткип, кызыл-өгнү бригадалар тептеринге тургусса деп саналдыг мен. Ону тургузуп аарга, аңаа ажылдап турар малчыннарга хостуг үезин чөптүг эрттирериге черле ажыктыг ышкаш-тыр.

К. ДОНГАК,
совхоз ажылчыны.
Өвүр район.

ОДАКЧЫ-ДАА, СУГГАТЧЫ-ДАА

«Ак-Туруг» совхозтуң конторазының кедээ Культура бажыңының болгаш гаражының одаалга системазын Киров Сурун-Наваович Монгуш харыылап турар. Ол аңаа ажылдап кирге-ле, тос чыл болган. Ооң ажылдап келген үелеринде кандыг-даа үрелиишкин, озал-ондак боон көрбээн. Ынчангаш ол чоннуң хүндүткелин чедип ап, мактадып келген.

Чамдык кижилер одакчы ажылды чиик кылдыр бодаар. А шынында хол-биле тудуп ажылдай бээрге, харысалгазы улуг. Кыштың чыккылама соогунда бичии-ле салдынып, чалгаараар болза, чылыдылга системазы үрелип, өрт-халап-даа үнүп болур. Ол бүгүнү хоочун одакчы эки билир. Кады ажылдап турган өөрүн-ол бо-ла сурган, өөреткен орарын кижи дыңнаар. Кажан от салбастап чылый бээрге, ооң үүрмек септелгезин боду баш удур кылып, келир кышка белеткеп аары чаңчыл болу берген. Оон ажылдап турар чериниң иштин, даштын пөзөөде арыг-силиг.

Киров Сурун-Наваович одаалга соксаары билек, чылдың-на улаштыр суггатчы кириптер чаңчылдыг. Ол Ак-Туруг шөлүнүң Тенниг-Алаак, Улуг-Дөң адааның чайгаар үнген 45 гектар сиген шөлүнүң суггарылгазын он ажык чылдарда үзүктелиишкин чок чорудуп келген. Аңаа суггарылганы чедимчелиг чорудуп келгениниден багай эвес дүжүттү ап турар.

Бо чылын ол хамаарышкан шөлдерниң кышкы булуктал-дырыышкын суггарылгазын чедиштир чоруткан. Чайын сал-ла черлерден мурнуку чылдарда дег, бедик дүжүттү алыр сорулганы салып, амдыгаанаштап белеткел ажылдарын кыла берген. Буга-сумун дөстериниң суг бадар черлериниң ашталгазын чорудуп, чамдыктарын чалдай довурак төккүлээн. Бо хүннерде совхозтуң сиген, тараа шөлдерин суггарар бригадазының звенозунда чайгы үеде ажылдаары-биле кирип алган. Ук бригаданың кежигүннери Улуг-Ховуунуң, Чаш-Талдың кукуруза болгаш чаңгыс чылдыг сиген шөлдерин (ниити-биле 200 гектар) ийи, үш катап суггарылгазын чорудар дээш Кара-Туруг бүгаланың дөзүнүң ашталгазынче кирипкен.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

Аът дугайында бодалдар

ДАГГА, СУГГА ТОРУЛБАС

АЪТ дагга, сугга-даа торулбас. Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң хойжузу Үйнүк-оол Монгушевич Дангыт-оол деп кижи бар. Ол ам Кара-Суг деп черде чурттап орар. Ооң Орёл деп аъды турган. Ол сес харлыг ажылчын аът. Бо аът-биле аар-саар ажылдарны дөгерезин кылырын кижи көөр. «Сиген белеткээрде, одаар чүүл сөөртүрде болгаш өске-даа аар-саар ажылдарны аът-биле кылыр кижи мен. Мыя бо ажылдарга техника херек дээш совхоз төвүнче бар чыдар эвес» деп, ол чугаалап орар.

Тракторлар ыяш сөөртүр дээш, чадаң ыяштарны үүй базып турар болгай. А аът-биле ыяшты орукче чоокшуладыр сөөртүрге эптиг. Сүт-бараан фермаларынга аътты долузу-биле ажыглап болур, ол техниканың кывар-чаар материалдарынга база камналгалыг.

Оон аңгыда аът спортун сайзырадыр деп дыка хөй номчукчуларның саналдарынга хуумда катчып, оларны деткиир мен. Шагда аъттарны районнар аразынга хамаан чок, бригадалар аразынга безин чарыштырып турдувус. Ам бо хүннерде ук чаагай чаңчылдар уттундуруп турары элдептиг.

«Ак-Туруг» совхозтуң чылгызының моон мурнунда баш саны көвей турду. Бо хүннерде 170 хире мал бар. Оларның баш саны өзер хамаан чок, улам-на кудулап турар апарган. Ооң бир кол чылдагааны — турлаа, доктаамал баазазы чогунда. Амгы үеде олар Ак-Хем деп черде ажык дээр адаанда кыштап турар. Кадарчызы — Дукар Иргитович Таспак. Ол харын кызып кадарып-ла турар. Ынчалзажок чеже-даа кызарга, чаңгыс кадарчы баазa чокта чеже канчаарыл? Орай төрүттүнген кулуннарны ажаары суг берге. Совхозтуң удуртукчулары, ылангыя мал эмчилери болгаш хөй-ниити дуза чедирбеске, малдың баш саны канчап өзерил? Ынчангаш чылгы малдың турум баазазын тургузуп, оларга таарымчалыг байдалдарны кылырга, ынчан ооң саны-даа өзүгеп боор деп саналдыг мен. Малдың ажыктының дугайында мурнуку-даа, амгы-даа үелерде номчукчулар солуннарга чугула айтырыг кылдыр көдүрүп келген. Бо айтырыгны амыдыралга долу шиитпирлээри күзенчиг.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Кызылда «Чечек» ательениң «Восток» салбырының дуржулгалыг дааранычызы Телгермаа Чамбаловна Енданга хөй чылдар иштинде кызымак, ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва АССР-ниң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тывыскан.

Ооң бригадазы ай, квартал, чыл планнарын чедиишкинниг күүседип, коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чедип алган.

Хоочуннар бригадазы бо хүннерде ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур байырлалды күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуражыр дээш ажылының темпизин хүнден хүнче бедидип турар.

А. ДАРЖАА.

ЧУРУКТА: хоочун дааранықчылар Т. Ч. Ендан биле В. И. Чижова оларның сүмележип ажылдап орары.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

ЧАМДЫК БОДАЛДАРЫМ, СҮМЕМ

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге, районнарның болгаш хоорайларның улус судтарынга соңгулдаларның белеткел кампаниязы чоруп турар.

Улус төлээлеринге эң-не төлептиг оолдар, кыстарны соңгуур. Каш чыл мурнунда мен база улус төлээзи болуп, судтарның ажыл-чорудулгазынга олуржуп, киржип келдим. Ол талазы-биле арга-дуржулгам биче эвес, ынчангаш чамдык бодалдарымны маңаа илередикседим.

Суд чорудулгазының үезинде судья биле улус төлээзи деп эргелиг. Улус төлээзиниң суд, байысаалга үезинде идепкейлиг болуру чугаажок. Көрүп чорууга, чамдык улус төлээлекчилериниң судка идепкейи ындыг-ла кончуг эвес болгулаар. Ону кончуг багай деп бодап чоруур мен. Судья-биле бир дөмей айтырыг салып, байысаалгага киржир алаар болгай. Суд составында кирип турары-даа ында. Бир-тээ улуг бүзурелди илередип, судка улус төлээзи кылдыр кирип турар болганда, хоойлу-дуруму кончуг эки билген турары албан. Ындыг болганда улус төлээлери-биле өөредилге-семинарларны эрттирип, хоойлу-дуруму тайылбырлап, өөредири чугула деп бодаар мен.

Улус төлээзи—судтуң ёзулуг дузалакчызы. Ынчангаш судтарга улус төлээлеринге Тываның төлептиг оолдар, кыстарын депшидер бис.

Ч. ТОВАРИШТАЙ.

САНАЛЫМ МЫНДЫГ

БИЖИКЧИ Л. Кыргыстың № 55 «Шында» «Ажылын көрзе» деп чүүлүн номчааш, ооң саналын деткидим. Бодумнуң бодалымны номчукчулар-биле үлежикседим. Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозта чылгы мал 602 баш чедир өскен. Улуг чылгычы ийи чыл улаштыр төрүүр чүс беден 75-тен 80 чедир кулунну камгалап ап, республикада мурнакчылар одуруунче үнген. Ол дээрге чылгычы Кунгаа Базыр-оол-дур. Чылгының баш саны өзүп турааҗок, ооң ажыктыг талазын көөрүвүс эвээш. Чылгыны өстүрер деп шиитпирге чылдак каккаш, кырган малдарны тодараткаш, оларны күрүнеге дужаарын чөпшээревестээн.

Бистиң совхоз 14 эмдик аътты өөреткеш, малчыннарга дужааган. А малдарны шаанактаар, тергелээр талазы-биле ажыл кайы-даа ажыл-агыйда уттундурган. Бо дугайын «Улуг-Хем» солунга база бижээн кижи мен. Ол материалды өөренип көргеш, кедээ ажыл-агыйның түскай эртемниглеринге түс-түс аъттарны быжыглаар, оларны ажаар кижини тывар деп турган. Сөөлүнде бо бүгү ара соксаттынган. Чылгывыстың аразында чыраа, саяк, челер болгаш маңнаар аъттар хөй. Ооң ажыын көрбезинден 2—3 харлыг эмдик аъттар ам-даа 20 ажыг хире бар.

Ынчангаш саналым мындыг. Спорт талазы-биле республикада ат-сураа алгый берген совхоз болгай. Чайгы байырлалдарда аът чарыжын бо-ла организастай бээр. Ынчалза-даа ону бир янзы кылып, суур чоогунда 100 га хемчээлдиг оргу-дески шөлдү ажыглап, аъттарны дескиндир чарыштырарын организастап көрзе. Көрүкчүлерге-даа эптиг болур ийик. Ол-да шөлге тергелиг челер аъттарны база чарыштыргай. Аът спортун организастаарын чүгле совхоз эвес, республиканың спорт чөвүлели база өөренип көөрү чугула.

Шанак, тергени совхозка чүге кылып болбас деп. Зоотехниктер, бригадирлер, агрономнар болгаш, мал эмчилери эртенги ажыл хуваалдазында үргүлчү машина манаар. Олар ажыл-херээн машина-биле чорудар. Мынчап кээрде машинаның аъык сөөртүр ажылының күүселдезиниң хуузу кудуку деңнелде. Хөй кывар-чаар материалдар өрттенип турар.

Совхоз бүрүзү бе саарып организастаарын Кедээ ажыл-агыйй министерствозу ажыл-агыйның бүдүрүлге планынга киирериң күзээр-дир мен. Чижээ, бистиң совхоз 140 белиг. Оон оода 40 хирезин саап, судун хымыстааш ажылчыннарга чүге садып болбазыл? 1972 чылда кожавыс Моол Арат Республикага чораап мен. Ынчап Улан-Батор хоорайдан 40 км черде чылгы ажыл-агыйының каттыжыышкын черин көрдүвүс. Ол ажыл-агыйда 300 эжыг саар бееңин фермазын организастаан. Оларның сүдүн хымыс кылгаш, Улан-Батор хоорайның чурттакчыларын хымыс-биле хандырып турар. Мону бистиң республикавыска чүге кылып болбазыл? Чылгы малды өстүрериндең аңгыда, оон продуктулуун чедип алыры чугула дээвани бижикчилер-биле бир дөмей, оларның саналдарынга каттыжар мен.

Д. ШУЛУУ,
экономист.

БО ЧЫЛЫН БАЗА

Анай-оол Опай эрткен чылын чүс хойга опаашттыр 90 хураган доруктурган. Он бирги чылдың ийиги чылында 100-тен 95 хураганны алырын хүлээнген. Улуг-Хемде «Ак-Туруг» совхозтуң бо хойжузунуң ол хүлээлгези бо хүннерде күүсеттинип, барык-ла хөй бүрүзүнден хураган алдынып турар.

Анай-оол Опай чээрби беш чыл хой малдаан. Ооң көргүзүглери чылдың-на багай эвес болуп келген. Бо чылын база-ла ындыг болур.

К. КОМБУ.

ОРУЛГАДА ЭВЕС

Бодум арагалап чораан кижи мен. Айда ортумаа-биле 120 рубльди ажылдап ап чордум. Кажан арагадан чарылганымның түңнелинде, айда ортумаа-биле 300 рубльди ажылдаар апардым.

Кызыл хоорайның кыдыынга арага салар бичии салыгта чүдүрукчүлеп ажылдап турдум. Ол салыгны хөй чылдарда салыг шугумунга бараан боор келген, бажының дүгү кегере берген херээжен кижи эргелекчилеп турган. Салыгның ажылдаар шагы дооступ олурда-ла, эргелекчи хүнде кирген орулганы санааш, күрүне банкызынче чорударынче белеткей бээр. Бир-ле ындыг өйде эргелекчиге дузалажып орган мен. Ол хүн орулганың түңү 4000 рубль болган. «Бөгүн кажангызындан-даа артык орулга кирип алган-дыр бис. Чүге өөрүвес силер» — деп айтырдым.

Эргелекчи улуг тынгаш, ооҗум тайылбырлай берди.

— Арага саарылгазындан 40 муң-даа орулга кирип турза, аңаа өөрүвес мен. Янзы-бүрү корум-чурум хажыдыышкыннарын хөй кезиинде-ле арагадан болуп турарын сактып кээрге, өөрүүрүнүң кандыг-даа чылдагааны турбас — деп, ол чугаалады.

Арагалаашкынны шуут соксадырын чедип алырының бүгү-ле аргалары бисте бар. Ол ышкаш арагалаашкындан арагачы кижи бүрүзүнүң уштунарынга байдалдарны тургускан. Ынчангаш оларны ниитилелге ажыктыг күш-ажылче хөй-ниитиниң хара турары күзенчиг.

Х. ОНДАР.
Кызыл хоорай.

Апрель 17 — КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

ЧОННУҢ ХЕРЕГЛЕЛИНГЕ

Кызылдың дааранылга комбинадының коллективи ленинчи коммунистиг субботникти организастыг эрттирер дээш эки белеткенген.

Комбинатта партия организациязының секретары В. Н. Брюханова-биле ужурашкаш, субботникке белеткел болгаш ол хүн кылыр ажылдар дугайын согуургап айтырган бис.

— Ёзулуг бүгү улусчу апарган байырлалга белеткелди чүүден эгеледиңер, Вероника Николаевна?

— «Кызыл субботага» белеткел дээрге, чүгле субботник комиссиязы азы штавы соңгуп, план болгаш ол хүнде ажылдап каары эвес-ле болгай. Коммунистиг субботник күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң, кижи бүтүдезиниң чаа чогаадыкчы ажыл-херээн улам делгемчидип, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш база ол Пленумга, ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелиниң XVII съездизинге аш Л. И. Брежневтиң чугаала рында идип үндүрген сорулгаларны күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбартып, аңаа идепкейлиг киржири-дир. Ынчангаш чүгле Кызылдың дааранылга фабриказының коллективинге ийи удаа хуралды эрттирип, аңаа субботникке белеткелдиң болгаш социалистиг чарыштың канчаар чорупт турарын чугаалашкан.

Кеску агитацияның чамдык хевирлерин база субботникче угландырып, цехтерде лозун, плакаттарны астывыс.

— Күш-ажыл байырлалының хүнүнде коллектив чүнү кылырыл?

— Субботникке киирер үлүүн ээлчээниң ааййы-биле апрель 17-ге чедир өске хүннерде кылып каапкан ийи бригададан аңгыда, ол хүн 360 кижи субботникче үнер. Кижи бүрүзү ажылдаар черлерин ээлептер. Кылыр ажылдар баш бурунгаар тодараттынган болганда, элең-халаң, эреңгейлээр чоруктар турбас. Он муң рубльдиң продукциязын бүдүрер.

Субботникте кылып бүдүрген продукциявыс республиканың чурттакчыларының хереглелинге долузу-биле кирер: хензиг чаштардан эгелээш улуг кижилерге чедир хеп аймаан, кым-даа садып алыр, кым-даа кедер.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл болган оюн демдеглээр улуг байырлалдың төөгүлүг чылында эртер коммунистиг субботник хүнүнде бүдүрер продукцияны бедик шынарлыг кылып үндүрери—дааранықчылардан кол негелдениң бирээзи ол.

• • •

ОРГАНИЗАСТЫГ ҮНЕР

Кызыл районнуң ажыл-ишчилери болгаш өөреникчилери коммунистиг субботникче организастыг үнүп, ниитизи-биле 8500 кижи күш-ажыл байырлалынга киржир. Оларның иштинден 2200 кижи боттарының ажылдаар черлеринге, 102 кижи камнап алган материалдары-биле ажылдаар. Ол хүн 24 муң 800 рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын, 27 муң рубльдиң көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер. Көдээниң ишчилери түс бежен кубометр токпакты белеткээш сөөртүр, 1000 саңныг ыяштарны, чадаң ыяштарны олуртур, 25 км суггарылга бугаларын аштаар, 20 кажааның септелгезин кылыр болгаш 7000 га черни андарып, шыгын базырар. Өөреникчилер 40 тонна демир кескиндизин чыыр.

Саанчылар 7130 кг сүттү бүдүрер, күш азыранчылары 75 муң дагаа чуургазын алыр.

Бо чылын районнуң ажыл-агыйларынга аңгы-аңгы үелерде субботникти эрттирерин шиитпирлээн. Ол арга-биле «Х Улуг Хурал» совхозтуң ишчилери март 20-де эрттирген, 150 кубометр токпакты ортумак школага белеткээш, сөөртүп берген, март 27-де эрткен ийиги ээлчегде Булуң-Бажында ипек кажаазының кырын манза-биле дуглааш, хемген. Апрель 10-да эрткен үшкү ээлчегде Баян-Кол суурнуң чаагайжыдылгазын чоруткан.

Субботник хүнүнде совхозтуң ажылчы чону «Шупту, коммунистиг субботникче!», «Бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылывысты — Төрээн чуртка!» деп кыйгырыглар лозуңнар адаа-биле ажылдап, түңнелин хана солуннарга, агитхуудустарга чырыткан.

В. САТ.

СЭКП Кызыл райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

• • •

БИР ДЕМНИГ

Тываның аар үлетпүрүнүң баштайгызы — Ак-Довурак хоорайның ажылчы чоннары ленинчи коммунистиг субботникче бир демниг үнерлер. Коллектив бүрүзүнде тургускан штабтар кылыр ажылдарын баш бурунгаар тодараткаш, ажыл-ишчилерге чедирген.

Күш-ажылдың байырлалынга хоорайдан ниитизи-биле 8 муң ажыг кижи киржир, оларның иштинден 3400 кижи үлетпүр бүдүрүлгеге, тудугга, ажыглалга кирер объектилерге ажылдаар. Баштайгы саналдарын ёзугаар алырга, ак-довуракчылар 4 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр, 50 муң тонна даг массазын, улус ажыл-агыйының 5 муң тонна чүъгүн сөөртүр.

Аныяк хоорайның ажыл-ишчилери ажылдаан акшазындан 15 муң ажыг рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

• • •

ШТАБКА ИЛЕТКЭЭН

Чоокта чаа Бай-Тайга районнуң субботник штавының хуралын эрттирген. Аңаа «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының эргелекчизи Б. Аптыылаа субботникке белеткел дугайын дыңнаткан. Салбырның ажыл-ишчилери болгаш сее чыл школазының коллективи кылыр ажылын тодараткан. Комсомолчулар болгаш аныяктар часкы тарылгага киржир. 190 гектар чериниң дажын аштап, арыглаарын планнаан. Ийи көвүрүгнү септеп-селиир.

Суур чаагайжыдылгазынга хөй ажылдар кылдынар. Ону Ээр-Хавак көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы О. Б. Чедер-оол удуртур. 187 ажылчын, 226 өөреникчи үнер. Ол хүн олар ниитизи-биле 670 рубльдиң ажылын бүдүрер. Он бирги беш чылдың фондузунче 400 рубльди шилчидер. Ынчангаш найыралчылар коммунистиг субботникке белениң штаб хуралынга илеткээн.

Б. БАРБА.

ЧУГУЛА ТУДУГЛАРНЫ — ЧОГУУР ХУУСААЗЫНДА

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга өске бүгү айтырыглар-биле кады чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалының тудугларын кылып турарының байдалын база чугаалажып көрген. Илеткелчи — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, республиканың Күрпланының даргазы М. С. Салчак болгаш өске-даа сөс ап, чүве чугаалааннар чамдык чедингирлер бар-даа болза, чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалының тудугларынга туска йлаан акша-хөреңгини чылдың-на чедир ажыглавайн хожудаашкыннарны болдуруп турарын шүгүмчүлээннер. Тудуг трестериниң болгаш тудуг-монтаж организацияларының-даа, чамдык совет болгаш ажыл-агый-даа органнарының удуртукчулары үстүнде тудугларның социал ужур-дузазын чедир билбейн, оларны чогуур хуусааларында ажыглалга кииреринге материалдыг болгаш кижи күрлавыр ларын мөөңневейн турарын хуралга чугаалааннар.

Тудугларны четпес удуртуп турарындан аңгыда, оларны чогуур тудуг материалдары-биле хандырып турарында чедир кылдынмайн турар чүүлдер хөй. Ол бүгүнүң түңнелинде 1981 чылда чырыдыышкын болгаш кадык камгалалдың тудугларынга барык дөрт-чартык миллион рубльди чедир чарыгдаваан болгаш планнарның чартыы безин чедир күүсеттинмээн боор турар. Эрткен чылдың тудуг-монтаж ажылдары чырыдыышкын тудугларының талазы-биле чүгле 49.2 хуу, ынчаарга кадык камгалалының объектилеринге оон-даа эвээш, чүгле 33.9 хуу күүсеттингенин айтырга-ла четчир.

Бо чылын республиканың тудуг организацияларының болгаш тудугжуларының мурнунда сорулгалар база улуг. Чүге дээрге элээн хөй уруглар садтарын, школаларны болгаш өске-даа тудугларны дооскаш, ажыглалга киирер ужурлуг. Чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалының объектилерин «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» трестер, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкыны, чамдык септелге-тудуг эргелелдери дыка хожудаашкынныг чорудуп турар. Ынчангаш чыл келген тудум-на ажыглалга киирттинмээн тудугларны уламчылаар, план күүселдезинге улам улуг шаптыктар тургустунар таварылгалар болуп турар. Черчер Советтериниң шугуму-биле кылыр тудугларның планы база-ла ындыг шаптыктаашкыннарга таваржып, оожум чоруп турар. Эрткен чылдың оларның шугуму-биле тудуг планы ниитизи-биле чүгле 58,8 хуу күүсеттингенин херечизи. Ынчаарга бо чылдың баштайгы кварталында чер-чер Советтери школалар, уруглар садтарының тудугларынга 375 муң рубльди чарыгдаар тургаш, оон чүгле 130 муңун тудугларга ажыглаан чорук база четпес.

Бо чылын Самагалдайда, Эрзинде, «Кара-Хаак», «Сукпак» совхозтарда школаларны, «УТКА 25 чылы», «Тоора-Хем», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Ак-Чыраа» совхозтарда уруглар садтарын ажыглалга ыяап-ла киирер сорулга салдынган. Бүдүрүлге күчүлерин, чуртталга тудугларын болгаш коммунал база культура-амыдырал объектилерин 1982 чылда ажыглалга киирерин хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта чаа хүлээп алган доктаалын амыдыралга боттандырып, чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалының тудугларын шапкынчыдар, бо чылын доозар болгаш ажыглалга киирер школаларны, эмнелге, школа назы четпээн уруглар албан черлерин чогуур хуусаазында дужаагган турарын чедип алырын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалында айыткан болгай. Ол сорулганы күүседир талазы, чырыдыышкын болгаш кадык камгалал тудугларын кылып турар тудуг трестериниң болгаш организацияларының удуртукчулары 1982 чылда тудуп доозкаш, ажыглалга дужаар школаларның, школа назы четпээн уруглар албан черлериниң болгаш кадык камгалалдың тудугларын тууйбу болгаш чугай-биле хандырарын чедип алырын хуралга айыткан.

Бо чылдың апрель 25-ке чедир тудуг трестери болгаш организациялары, Көдээ ажыл-агый министерствозу 1982 чылда ажыглалга киирер тудугларга кылыр ажылдарының графигин тургускаш, бадылаар ужурлуг. Ол ышкаш ажыглалга киирер тудугларга эргежок чугула саңныг материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларны апрель айда мөөңнээр. Республиканың Күрхандырылгазы үстүнде чугула тудугларга эргежок хемчээлдиг тудуг материалдары тускайлаар, чырыдыышкын болгаш кадык камгалалының тудугларын чагып турар министерстволар 1982 чылда дужаар тудугларны херек дериг-херекселдер-биле хандырарының хемчеглерин алыр апаар. Ол дугайы хуралга айыттынган.

Райкүүскомнар болгаш Кызыл хоорүүскому чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалының тудугларын бо чылын шалыпкын чорудуп, чогуур хуусааларында ажыглалга киирерин контрольга алыр ужурлуг.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалдың тудугларын кылып турар «Тыва тудуг» (эш Туголуков), «Тыва көдээ тудуг» (эш Шубник), «Шагонартяжстрой» (эш Ткаченко), «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкыны (эш Кыргыс), ССРЭ-ниң Энергомининиң 2-ги болгаш 3-кү КМК-лары, «Сельхозтехкурком, Тыва транспорт эргелели, «Кызыл ЦЭС тудуг» эргелели, Көдээ ажыл-агый министерствозу дээш өске-даа албан организация черлеринге тудугга хожудаашкынны болдурбазының чугулазы демдеглеттинген.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

АРАБ ЧУРТТАРНЫҢ КОММУНИСТИГ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫН ПАРТИЯЛАРЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БЕЙРУТ. Израиль эжелээшкин ёзу-чурумунга удур Палестинаның араб улузунуң демисежип үнүүшкүннерин базар талазы-биле ханныг өлүрүкчү үүлгедиишкиннерлиг Израильдиң агрессчи хөделиишкиннеринин дыка калбарыышкыны АБШ-тың бүрүн чөпшээрежиишкини болгаш оон дорт деткиишкини-биле чорутунуп турар деп, араб чурттарның коммустиг болгаш ажылчын партияларының Бейрутта парлаттынган медеглелинде чугаалаан.

Араб национал-хосталгалыг шимчээшкинни базарын америк империализмниң Чоокку Чөөн чүктүң стратегтиг чугула районнарынга бодунуң турушталын быжыглаарынче болгаш ол кавы девискээрниң чурттарының нефть байлактарынга контрольду доктаадып тургузарынче угланган ниити политиказының шугуму-биле дүүштүр чорудуп турар деп медеглелде айыткан.

Эжелеттирген араб девискээрлерни хостаар дээш, бот-башкартынар болгаш бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузуп алыр дугайты чарлып болбас национал эргелерин боттандырып алыр дээш кара чангыс дүрүм ёзугаар төлээлекчизи — Палестинаның хостаарының организациязының удуртулгазы-биле араб-палестиннерниң чорудуп турар демиселинге бүгү талалыг деткимче көргүзеринче демократтыг партияларны база делегей организацияларын араб чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партиялары кыйгырган.

Америк империализмниң Чоокку Чөөн чүкте чимээниишкиннеринге удур демиселди күштелдирерин че араб улустарга кыйгырыг база ол медеглелде кирген.

(СЭТА).

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Дайын месилдежиишкиннинче шилчий бээр кедергей айыылдыг байдалдың Чоокку Чөөн чүкке тургустунганының харыысалгазы Каттышкан Штаттарга база онаажып турар деп АКШ-тың Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң медеглелинде айыткан.

Палестиннерниң хамааты эргелелин каржызы-биле уреэни, дүрүм ёзугаар соңгуткан палестин мээрлерин албан-хүлээлгелеринден күш-биле дүжүргени, кандыг-даа кем-буруу чок аныяк палестиннерни өлүрүп турары. Голан бедиктерин «бодунуң» девискээри кылдыр Израильдиң дүрүм чок ёзу-биле чарлааны — Кэмп-Дэвид сүлчээзиниң болгаш америк-израиль шериг эвилелиниң дорт түңнели-дир деп медеглелде демдеглээн. АКШ-ка даянган Бегинниң чалча эрге-чагыргалары ам Ливанга болгаш Сирияга удур дайын кылыр деп кыжанып турар.

Америк администрациязы Чоокку Чөөн чүкке дуржүүрлүг байдалды хевээр болдурарын күзевишаан, палестин болгаш өске-даа араб улустарның узуткаарының политиказын деткип турар-дыр.

АКШ-ТЫҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БЫЖЫГЛААРЫНЧЕ КЫЙГЫРЫГ

МАНАГУА. (СЭТА). Төп Американың күрүнелериниң иштики херектеринге Каттышкан Штаттарның каржы холгаарлаашкынынга удур демиселге ол чурттарның чаңгыс эвин быжыглаарынче Никарагуаның удуртукчу чөвүлелиниң башкарыкчызы Даниэль Ортега кыйгырган. Никарагуаның чонун кулданырын оралдашкан америк дээрбечи У. Уодкерниң удурткан дайзыннарга удур Никарагуаның патриоттарының болгаш Коста-Риканың интернационалчыларының тулчуушкунунуң 126 чылы-биле холбаштыр Ривас хоорайга болган массалыг митингиге ол чүве чугаалаан.

Төп Американың улустары бодунуң национал хамаарышпас чоруунче, бот-башкартынар эргезинче гегемонистчилерниң халдаашкыннарынга амгы үеде база катап таваржып, ол халдаашкыннарга удур туржуп турар-дыр деп, А. Ортега медеглээн.

Американың Каттышкан Штаттары бодунуң эжелекчи, гегемонисчи бодалдарын боттандырар дээш Төп Америка чурттарының аразынга ёжээннешкек чорукту тывылдырарын, өскүдерин оралдажып турар.

Төп Америка чурттарының аразында кызыгаарларны америк империалистер месилдежиишкинниң болгаш акы-дуңма өлүржүр дайынның одаа болдурарын оралдажып турар.

1982 чылдың чүгле эгезинден бээр безин Никарагуаның кызыгаарларынга 30 хире өлчүк-чөңгээлерни АКШ-тың төп разведка эргелелиниң шпионнары организастаан.

Америк империализмниң үрегдекчи үүлгедиглеринге удур демиселге Төп Американың улустары чааскаанзыравас деп, А. Ортега онзалап демдеглээн. Делегейниң бо районунуң иштики херектеринге АКШ-тың холгаарлаашкынының, ону «чаа Вьетнам» болдурар дээн оон оралдажыышкыннарын доп-дораан соксадырын негээн Никарагуаның чөптүг дилээн Каттышкан Нацияларның Организациязының Айыыл чок чоруктуң Чөвүлелинге калбаа-биле деткээни бо дугайын тодаргай херечилеп турар.

ЯПОНИЯНЫҢ ТУРУЖУ

ТОКИО. (СЭТА). Японияның премьер-министри Д. Судзуки Англияның премьер-министри М. Тэтчерге бижик чоруткан болгаш Аргентинага удур Барыын чүктүң чурттарының хемчеглеринге Японияның киришпезин дыңнаткан. Аргентинага ыйыышкын кылдыр экономиктиг хемчеглерни чорудар дугайында Англияның дилээнге ол дыңнадыг харыы болуп турарын Киодо Цусин агентство дамчыткан.

АДР. Н кезектиң шүүргедекчи ужар чүүл полугунуң ужудукчулары дайынчы бедик белеткелдиг болгаш политика талазы-биле шыырак билиглиг болуп турар.

ЧУРУКТА: Полктуң улуг инженериниң оралакчызы подполковник Гуль Ока тессоставка сургаалда кылып тур.

Ю. ТЫССОВСКИЙНИҢ фотозу.

Т К - Н Ы Ң КЫЙГЫРЫГЛАРЫ

КАБУЛ. (СЭТА). Апрель революциязының 5 чылынга Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының Төп Комитединиң кыйгырыглары «Хакикате инкилабе саур» солунга парлаан.

Партияның чаңгыс эвин улам быжыглаарының, оон Төп Комитедин долгандыр сырый каттыжарының, чурттуң ажылчы чоннары-биле харылзааларны калбартырының эргежок чугулазын документиде айыткан. Апрель революциязының дайзыннарынга удур, Афганистанның күш-ажылчы чонунуң чечектелиишкинин хандырар дээш могаг-шылаг чок демиселиниче партияның бүгү кежигүннерин, чурттуң ажылчы чоннарын кыйгырган.

АУДП-ниң ниити-национал конференциязының түңнелдерин кыйгырыгларда бедик-биле үнелээн. Партия ажылчы чоннарга даянмышаан, чонуң амыдырал деңнелин бедидеринге бүгү-ле чүүлдерин кылырын документиде айыткан.

Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның эвилелин быжыглаарынче, чурттуң экономиказын хөгжүдер херекке салыышкынын киирерин че партияның бүгү кежигүннерин, Афганистанның бүгү ажылчы чоннарын АУДП ТК кыйгырган.

КЫДАТТЫҢ ПОЛИТИКАЗЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының «Живот страны» деп журналы Кыдаттың политиказының дугайында тускай чүүлдү парлаан. «Кыдаттар чурттап турар бүгү-ле черлер Кыдатты болур ужурлуг» деп лозуңну Пекин 70 чылдарның төнчүзүндең бээр нептерелдир келгенин журнал айыткан. Ол лозуң ылангыя Мурнуу-Чөөн Азияга онза хамааржыр кылдыр кыдат чагырыкчылар санап турар. Чүге дээрге Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарында кыдат националдыг 25 миллион кижи чурттап турар.

Хуапиоларны (даштыкыда чурттап турар кыдаттарны ынчаар адаар) бодунуң «бешки колониязы». Кыдаттың болгаш Мурнуу-Чөөн Азия чурттарының аразынга бодунуң «көвүрүү» кылдыр Пекинниң санап турары ынчангаш таварылга эвес-тир деп журналдың чүүлүнде демдеглээн. Кыдат албадаашкынга Мурнуу-Чөөн Азия чурттарның чагыртыр сорулга-биле ол чурттарга үрегдекчи хөделиишкиннерге хуапиоларны Пекинниң чагырыкчылары калбаа-биле ажыглап турар.

Америк империализмниң Индий-Кыдатка аштырыышкынының, АКШ-ка удур хөөннериниң Азияда күштелгениниң өске улустарга болгаш бүгү национал-хосталгалыг шимчээшкинге когараалдыг, Кыдатка ажыктыг кылдыр ажыглаарын Пекин бар-ла шаа-биле оралдажып келген болгаш оралдажып-даа турар. Мурнуу-Чөөн Азия чурттарының иштики херектеринге Кыдаттың чагырыкчылары каржызы-биле холгаарлап, ол сорулгага күштү ажылдаарындан безин чалданмайн турар.

Кыдаттың даштыкы политиказы ажыы-биле агрессчи характерлиг болуп турарын журнал айыткан. Оон тодаргай херечизи—өске чурттарның делгем девискээрлерин Кыдат «бодунуң» девискээри кылдыр чурт чуруунда киирип алган турар. Бодунуң ажелекчи «чуруун» ёзугаар өске күрүнелерге удур дайын кылырынга Кыдат белеткенип, боо-чепсекти, хамыктың мурнунда ракеталарны, атомнуг болгаш водородтуг бомбаларны бүдүрүп турар. Кыдат шериглер 1974 чылда Парасел ортулуктарга удур чепсектиг халдаашкын кылган. Амгы үеде шериг-далай баазазын Кыдат ол ортулуктарда тудуп турар.

Мурнуу-Чөөн Азия чурттарынга удур агрессчи, эжелекчи планнарын кыдат чагырыкчылар ол чурттарның «эңнүү» деп хоозун лозуң-биле чажырарын оралдажып келген.

Тайландыга болгаш Мурнуу-Чөөн Азияның өске-даа чурттарынга Вьетнам «кыжаныышкын» турар деп хоозун нүгүлдү Кыдаттың чагырыкчылары сөөлгү үеде база катап өскүдүп эгелээн.

«Кыдаттың болгаш Мурнуу-Чөөн Азия чурттарының чаңгыс аай фронтузун» тургузар талазы-биле дипломаттыг болгаш экономиктиг кампанияны амгы үеде Кыдаттың удуртукчулары калбартып турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле эш С. К. Ондарны шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Улусчу контроль органнарынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы Соскур-оол Кыртышпаевич Ондарны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың апрель 15.

АНГЛИ-АРГЕНТИН ЧӨРҮЛДЭЭ

ЛОНДОН. (СЭТА). Фолкленд (Мальвин) ортулуктарга хамаарыштыр Англияның болгаш Аргентинаның аразында чөрүлдээ чепсектиг месилдежиишкинче шилчиир чыгаан. «Дейли телеграф» солун АКШ-тың күрүне секретары А. Хейгтиң Лондонга кээп чорааның болгаш Англияның премьер-министри М. Тэтчер-биле ужуражыышкыннарын тайылбырлавышаан, ындыг түңнелди кылган. «Берге байдал тургустунуп турар-дыр» деп, «Дейли мейл» солун база демдеглээн.

М. Тэтчер-биле болгаш англи чазактың министрлери-биле А. Хейг барык 12 шак дургузунда ужурашкан сөөлүнде мынча деп медеглээн: «Ол чугаалажыышкыннарның үезинде чамдык дешпилге чедип алдынган, ынчалзажок ам-даа хөй бергелер бар. Кандыг-даа чөпшээрежиишкин чок, дайын белеткелдеринде бичии-даа соксаашкын чок болуп турар».

Англияның болгаш Аргентинаның аразынга харылзааларда муңгашталыышкындан уштунуп үнериниң аргазын А. Хейг тыппаан-дыр деп, «Дейли мейл» бижээн.

Англи-аргентин чөрүлдээге «нейтралдыг туруштуң» дугайында америк администрация чаңгыс эвес удаа медеглээн, ынчалзажок кандыг-даа арга-биле Фолкленд (Мальвин) ортулуктарны Англияның эргезинге хевээр арттырарын Каттышкан Штаттар оралдажып турар. Американың Каттышкан Штаттарының киржилгези-биле Фолкленд (Мальвин) ортулуктарга «үш таланың администрациязын» тургузарының планын АКШ-тың күрүне секретары Англияга болгаш Аргентинага саналдааны бо дугайын тодаргай херечилеп турар. Рейтер агентствонуң корреспондентизиниң Буэнос-Айрестен дыңнатканын ёзугаар алырга, Аргентинаның даштыкы херектер министри Н. Коста Мендес ол саналды шиитпирлиг ёзу-биле хүлээп албаан. Мальвин ортулуктарга Аргентинаның бүрүн эргезин хүлээвээн кандыг-даа план-биле эптежип болбазының дугайында ол дорту-биле медеглээн.

Соңгу Атлантиканың пактызы (НАТО) ышкаш шериг блогун Мурнуу Атлантикага тургузарын АКШ-тың планнап турарын парлалга дыңнаткан. «Дейли телеграф» солунун бижээнин ёзугаар алырга, ындыг шериг блогунга расисчи Мурнуу-Африка Республиканы, Аргентинаны, Бразилияны, Парагвайны, Уругвайны киириштирерин Вашингтон бодап турар. Фолкленд (Мальвин) ортулуктарга бодунуң шериг баазаларын тургузарын АКШ база планнап турар.

Аргентинаның шериглерин Фолкленд (Мальвин) ортулуктардан үндүрерин, ында губернаторнуң албан-дужаалын дүжүрерин, ортулуктарга Аргентинаның тугундан ойталаарын АКШ-тың күрүне секретары А. Хейг Буэнос-Айреске барып чораан үезинде саналдаан. Ол саналдарны Аргентинаның хүлээп албааның АКШ-тың курсекретары Англияның премьер-министринге дыңнаткан.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Аргентинаның Пуэрто-Белграно шериг-далай баазазындан Мальвин ортулуктарже чорудар боо-чепсектерни, азы-чемни, идик-хептерни болгаш ам аймаан корабльдерге чүдүрерин үргүлчүлеп турарын Эн-би-си телекомпания дыңнаткан. Дайынчы бүрүн белен байдалдыг ол шериг баазазында чарлаан. Фолкленд (Мальвин) ортулуктарже шериглерни болгаш чиик танкыларны Аргентина немей чорудар деп турар.

«Нью-Йорк таймс» солуннуң бижээнин ёзугаар алырга, Фолкленд (Мальвин) ортулуктарга үш хүнүн түр тайбының чарлаар дугайында Перунуң саналын Аргентина хүлээп алган болгаш ам Лондоннуң туружун манап турар.

ПАНАМА. (СЭТА). Фолкленд (Мальвин) ортулуктарга хамаарыштыр айтырыгга АКШ «нейтралдыг» туруштуг чарлаан-даа болза, бо айтырыгга НАТО талазы-биле бодунуң эвилелчизин — Англияны камгалап, оон колониалчы чүткүлдерин деткип турар-дыр деп, «Критика» солун бижээн.

ЫЯТ ЧОК КАЖАРЛААШКЫН

БОНН. (СЭТА). «Першинг-2» деп чаартынган ракеталарны Каттышкан Штаттарның бүдүрүп эгелээр дээни ам билдине берген. Ук ракеталарны Барыын Германияга Пентагон садар болгаш ГФР бодунуң девискээринге эккеп тургузар бодап турар. Барыын Германияның шериглерин чепсеглээри-биле 118 ындыг ракеталарны бүдүрерин АКШ-тың камгалал министерствозу чагаан. Ол ракеталар ядролуг эвес, анаа октарлыг болур деп бадыткап турар.

Айыылдыг ол чаа планның алыс утказы чүдел? Ядролуг октарлыг «першинг-2» деп 108 ракеталарны, а ол ышкаш черден боолаар 464 чалгынныг ракеталарны Барыын Европаның чамдык чурттарынга эккеп тургузар дээн Пентагоннуң планнары ол чурттарның улустарының эң-не шынгыы удурланыышкынынга таварышканы билдингир болгай. АКШ-тың болгаш НАТО-нуң кара сагыштыг болгаш айыылдыг планнарынга удур чоннуң күчүлүг шимчээшкинин Вашингтоннуң администрациязы-даа, Барыын Европа чурттарының чазактары-даа барымдаалап көрбейн барып шыдавас.

Ынчангаш ол удурланыышкынның чалгыын кошкадыр дээш Вашингтон чаа кажарлаашкынны кылып, анаа октарлыг «першинг» деп ракеталарны Германияның Федеративтиг Республиказының девискээринге эккеп тургузарын бодай берген-дир. А ол ракеталарны ядролуг октар-биле солууру берге эвес дээрзи кымга билдинмезил ынчаш? Ядролуг октар шыгжаар америк складтар Барыын Германияның болгаш Барыын Европаның өске-даа чурттарында бар болганда, аңаа октарлыг ракеталарны атомнуг азы водородтуг октар-биле солуурунга хөй эвес үе негеттинер. Ынчангаш кажар арга-биле хөй «першингилерни» АКШ Барыын Германияга эккеп алырын планнап турар-дыр. Ядролуг дайынны кыпсып болгу дег ол-ла чепсекти Барыын Европага кажар арга-биле чедирерин Вашингтоннуң оралдажып турарын боо-чепсек талазы-биле сураглыг америк специалист Н. Уорике демдеглээн.

В. И. Лениниң төруттунген хүнүнден бээр 112 чылынга

УЛУГ НОМНАЛДЫҢ ЭРТИНЕЗИ

СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунда Владимир Ильичиниң хөй ажылдарын чыгган. Ленинчи документилерниң дилээшкини уламчылаавышаан. бо талазы-биле чорудуп турар шинчилел ажылының дугайын институттуң директорунуң оралакчызы Дмитрий АНТОНЮКТАН ПМА-ның корреспондентизинге мынчаар чугаалаан:

— Амгы үеде Марксизм-ленинизм институдунда В. И. Лениниң 34 муң ажыг хол-биле бижээн чүүлдери, чогаалдары, документилери чыгдынган. Мында архивте ооң 400 хире тырттырган чуруктары, кадрларында Владимир Ильичиниң көргүскен 874 метр киноплёнка, институтта баштыңчының чугаазын бижээн 14 граммофоннуг пластинка бар. Мында чыгдынган ленинчи документилерниң 91 хуу хирези оригиналдар (автографтар, документилерниң боттары). Институтта бар документилерниң муң хирезин В. И. Ленин немец, француз, англи, итали, голланд, латин, дат, норвег, швед дылдарда бижээн.

Марксизм-ленинизм институдунда документилерден аңгыда, оларның утказын илередип, немеп турар фондулар, коллекциялар база чыгдынган. Оларда допчу намдар хевирлиг дыңнадыглар бар. Ол дээрге Владимир Ильичиниң бодунуң документилери, аңаа адрестээн чагаалар, ооң дугайында сактыышкыннар болгаш өске-даа.

Дилээшкиннер, шинчилелдер ам-даа үргүлчүлевишаан. Чижээ, Лениниң документилерин дилээр, тывар талазы-биле эртем ажылдакчыларының күжениишкининиг ажылының түңнелинде беш чыл дургузунда (1976 чылдан 1980 чылга чедир) институтка 351 документ кирген, ооң 124-ү документилериниң боттары, баштайгы хевири. Эрткен чылын 82 чаа документини тыпкан, оларның алдан сези Лениниң автографтары (бодунуң бижээн азы хол-үжүү салган чүүлдери).

Бо дилээшкиннерниң географиязы делгем. Чүгле сөөлгү чылдарда Москва, Ленинград. Казань, Ульяновск, Красноярск, Свердловск, Пенза, Калуга, Тула, Рига, Минск болгаш бистиң чуртувустуң өске-даа хоорайларының архивтеринден Владимир Ильичиниң хол-биле бижээн ажылдары тывылган. Москвада Октябрь революциязының Күрүнениң төп архивинде 40 ажыг, Улус ажыл-агыйының Күрүнениң төп архивинден 20 ажыг, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң архивинден 20 хире автографтар тывылган. Ол документилерниң арасында 1917 чылдың октябрьга чедир бижиттинген Лениниң даштыкыдан телеграммалары, чагаалары, черлерде партия, совет органнардан, организациялардан келген документилерде ооң аңтылышкыннары, резолюциялары, демир-орук транспортун тургузаарынга, Россияның мурнуу-барыын кезииниң үлетпүрүн, чурттуң суг транспортун хөгжүдеринге херегләэр акша-хөреңги чарыгдалдарынга хамаарышкан документилер бар. Лениниң автографтарын салган эрткен чылын тывылган документилер чурттуң бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдези, РСФСР-ниң, Ортаакы Азияның, Закавказьениң болгаш өске-даа республикаларның улустарының экономиказын база культуразын деңнештирер дээш баштыңчының сагыш салыышкынын көргүзүп турар.

Музейлер болза ленинчи документилерни чыыр база бир чугула черлер болур. В. И. Лениниң Кремльде Музей-квартиразының, В. И. Лениниң Төп музейиниң, Москвада Октябрь революциязының музейиниң, ооң Ленинградта болгаш өске-даа черлерде салбырларының фонтуларындан совет эртемденнер Владимир Ильичиниң ат салганы документилерин, ооң бижиктерин, телеграммаларын, Ульяновтарның өг-бүлезиниң кежигүннериниң документилерин тыпкан.

Библиотекалар база эвээш эвес ажылды кылып турарлар, мында Совет күрүнениң тургузукчузунуң ажыглап чораан номнар, сеткүүлдерин, солуннарын өөренип шинчилээр ажылды чорудуп, ылангыя Москвада В. И. Ленин аттыг, Ленинград, Красноярск болгаш чурттуң база даштыкының өске-даа хоорайларының библиотекаларының фондуларын кичээнгейлиг өөренип турар. Бо ажылдың түңнелдери өөрүнчүг. Чижээ, В. И. Лениниң 1916 чылда алган номчулга билеедин Цюрихтиң Социалдыг архивинден совет эртемден тыпкан.

Ол ышкаш институт совет база даштыкы хамаатыларның өг-бүле архивинге шыгжап чораан ленинчи документилерни сөөлгү чылдарда алган.

Эртемниг коммунизмниң үндезилекчизиниң литература ажылдарын чыыр, парлаар талазы-биле өске чурттарның эртем-шинчилел албан черлери, даштыкы өңнүктер-биле харылзаа, кады ажылдажылга чедиишкинниг сайзырап турар. Оларның дузазы-биле Лениниң элээн хөй чаа документилери, хол-биле бижээн чогаалдары тывылган, оларны институт алган. Сөөлгү үеде институттуң эртем ажылдакчылары АКШ-че, Францияже, Швейцарияже, Финляндияже, Норвегияже, Италияже, Грецияже, Голландияже чорааш, ол чурттарның архивтери-биле харылзааны тургузуп, чаа документилерни олардан алган, моон соңгаар эртем-шинчилел кады ажылдажылганы чорударын дугурушкан.

Социалистиг чурттарның акы-дунма коммунистиг болгаш ажылчын партияларының СЭКП ТК-га белек кылдыр чоруткаңы Ленин дугайында чаа документилери бистиң чуртувустуң политиктиг болгаш эртем амыдыралында база улуг болуушкун болур. Сөөлгү чылдарда Австрияның, Великобританияның, Италияның, Францияның, ГФР-ниң коммунистери Политбюро кежигүннери, СЭКП ТК-ның секретарьлары-биле ужуражылга үезинде СЭКП ТК-га белек кылдыр элээн каш ленинчи документилерни берген.

ССРЭ-ниң тайбыңга ынак даштыкы политиказының үндезиннериниң дугайында ленинчи чаа документилерни Норвегиядан чоруткан. «Коммунизмде «чөөннээрииниң» уруглар аарыы» деп номну чээрби чылдарда Америкага ажылчыннар шимчээшкининиң удуртукчуларының бирээзин Каменирге В. И. Ленин бодунуң холунуң үжүүн салгаш, белекке берген номун, АКШ-тың билдингир хөй-ниити ажылдакчызы Арманд Хаммер СЭКП ТК-га белекке берген. Ол автограф дээрге — Совет күрүнениң тургузукчузунуң АКШ-тың ажылчын аңгызы-биле Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында улуг харылзааларының херечизи-дир.

Лос-Анджелестиң архивинден чоокта чаа В. И. Лениниң сураглыг совет политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы Л. Красинге аныяк Советтер чуртунуң даштыкы күрүнелер-биле экономиктиг болгаш культура харылзааларын калбартырынга идиг бээр хоойлужудулга документизин үндүрериниң эргежок чугулазының дугайында бижиип тып алган. Ону бистиң институтка мөңгези-биле кадагалаары-биле дамчыдып берген.

(ПМА).

Ленинчи шаңналг саналдап киирген

ЕВГЕНИЙ НЕСТЕРЕНКО

МОСКВА. ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Е. Нестеренко (чурукта) ССР Эвилелиниң Улуг театрының солизи болуп барык чээрби хире чыл ажылдап келген. «Бо мээң аксым-кежии-дир, ынчалза-даа оон тайлы бер часкан болдур мен ийин».

Ол аныяанда ыраажы болур деп бодавайн чораан. Математикага, тодаргай эртемнерге сонуургалдыг, инженер болурун күзеп чораан. Бот-тывыышгыр уран чүүл кежээлеринге, хөгжүмге ынак өг-бүлеге өзүп орган болгаш бажыңынга ырлаар турган. Ачазының сүмелээни-биле инженер-тудуг институдунга Евгений кирип алган. А үш дугаар курска тура, ырлаарынче сундукаш, оон соонда Ленинград консерваториязынга кирген.

1967 чылда Софияга эрткен аныяк опера ыраажыларының конкурузунга киришкеш, лауреат атты чедип ап, мөңгүн медальды алган. Ооң соонда ол Ленинградтың С. М. Киров аттыг опера болгаш балет театрынче чалаткан.

1970 чылдын майда П. И. Чайковский аттыг конкурска тиилелге аңаа Улуг театрже орукту ажыткан. Ол аңаа чартык чыл болганда П. И. Чайковскийниң «Мазепазынга» Кочубейниң ыры партиязын ырлаан, оон бээр ол чоон үнүг бүгү ырларны күүседип турар. Нестеренко М. Глинканың операзында Русланның, Борис Годуновтуң, «Оожум Донда» Григорийниң болгаш өске-даа хөй-хөй операларда овур-хевирлерни тургускан. Ооң уран мергежили бүгү делегейде хүлээп көрүүшкүнну алган.

ССРЭ-ниң улустуң артизи Евгений Евгеньевич Нестеренко Күрүнениң Академиктиг Улуг театрының сценазынга Глинканың оперетазынга Иван Сусаниниң партиязын, «Эстония» театрга Мусоргскийниң операзында Борис Годуновту күүсеткени база 1977—1980 чылдардагы концерт программазы дээш Ленинчи шаңналга ону саналдап киирген.

А. КОНЬКОВТУҢ болгаш В. КУЗЬМИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

„ДАМЫРАКТЫҢ" ЧАА ЭЖИ

«Хемчиктиң сылдызы» солуннуң редакциязынга элээн хөй кижилер чыглып келген. Солуннуң редакторы М. Хоюг-оол литкаттыжышкынынга кириксеп турарларның даңзызын олурганнарга дыңнаткан. Шупту 13 кижи. Олар хар-назын талазы-биле «шокар». Оларның аразында көк баштыг пенсионерлер Ф. Сегленмей, М. Чүлдүм, назыны база-ла дөгүй бергилээн Ооржак Шевер-оол, башкы Р. Чудак, «Сибирьтехмонтажта» Анат Ооржак, хамыктын аныла — А. Ооржак болгаш оон-даа өскелер.

Олурганнар дооза-ла боттарының амыдыралынга чугула рольду ойнап болур бир-ле чүвени манап органнар. Чугаалажыр айтырыг чаңгыс: редакцияның чанынга каттыжышкын тургузар.

— Кандыгыл, эштер? Чүүлдүг бе? — дээш, Хоюг-оол долгандыр көрдү.

Литкаттыжышкынның арының, литбөлгүмнерниң сорулгалары, мен бодаарымга, билдингир. Ол болза, хамыктың мурнунда, литературага, чечен чогаалдың номнарынга аныяк-өскенни ынак, хандыкшылдыг кылдыр чаңчыктырары. Ол болза чогаал бижикчээр аныяктарның арызындан ыланышты берип турарларны илередип, чогаал бижиириниң, ылаңгыя үүрмек жанрының чогаалдары — шүлүк, чурумал, кыска чечен чугаа, ол ышкаш журналистиканың жанрларының эң бедүүн арга-техниказын өөредир, ол чорук оларның алызы барып чогаалчылар апаарынга дузалаар.

Ындыг сорулгаларны партия чогаалчылар эвилелдериниң, комсомолдуң, культура, сарлалга органнарының мурнунга шагдан бээр тургузуп келген. Ооң бир бадыткалы болза, СЭКП ТК-ның «Чогаадыкчы аныяктар-биле ажыл дугайында» доктаалы болур. Ол доктаалдың ачызында аныяк чогаалчылар-биле ажыл бистиң республикада элээн экижээн. Кызылда «Дамырак», «Булак», «Чадым-Хая» литкаттыжышкыннар тургустунгулаан. Ол ышкаш литкаттыжышкыннар, бөлгүмнер Чөөн-Хемчикте, Улуг-Хемде, Бай-Тайгада, Мөңгүн-Тайгада, Өвүрде, Тес-Хемде болгаш өске-даа черлерде ажылдап турар.

Барыын-Хемчикте чаа тургустунуп турар. Ам ында делгем оран-савалыг, район солуну ажылдай берген, чогаалга сонуургактар бөлүк болгээт апарган, оларның саны-даа көвүдээн.

Мынчап кээрде, литкаттыжышкынның тургузар дугайында кымга кандыг удурланыышкын турар боор. Олурганнарның сөзү чаңгыс:

— Чүүлдүг-дүр.

— А адын чүү деп аар бис?

Маңаа боданыр ужур таварышкан, саналдар-даа хөй болган. Адак соонда. «Мажалык» деп адаарын дугурушкан.

— А кичээлдерни канчаар эрттирер бис? Практика кырынга аан? Азы «Дамырактың» удуртукчузу мында олуруп турар-дыр. Дуржулгазын биске чугаалап берзе кандыгыл? — дээш, Хоюг-оол менче көрдү. Канчап ойталаар боор.

...«Дамырак» республикада эң-не баштай тургустунган каттыжышкын. Ол ажылдап эгелээнден бээр сес чыл боор турар. Хуусаа ындыг-ла узун эвес. Ынчалза-даа бо аразында ооң дыңнакчыларындан ам безин 5 авторлар (Х. Артык, З. Амыр-Донгак, Л. Иргит, Н. Куулар, Т. Моторк) боттарының баштайгы номнарын үндүргүлээн. Элээн хөй аныяк чогаалчылар «Улуг-Хем» альманахтың арыннарындан чыда калбастаан, оларның солуннар арыннарынга парладыры, радиога дамчыттынары доктаамал болган. Дамыракчыларның дээре-дээре чогаалдарын 1979 чылда «Дамырак» деп ат-биле тускай ном кылдыр үндүрген, ам удавас ийиги чыынды чырыкче үнер. Дамыракчыларның кол нуруузу кыс уруглар болуп турарын өөрүп демдеглеп турар бис. Оларга үстүнде ады үнген уруглардан аңгыда, Комбу Сайлыкмаа, Мария Ооржак, Светлана Ооржак, Аңзалбаа Ооржак хамааржыр. Ооң-биле кады болар, бир эвес амгы суңдулуун салбас болза, улуг идегелди берап турарларның санынга хамааржыр. Оон аңгыда чамдыктарның журналистер апарганын база-ла чугаалаар спаар.

«Дамырак» ажылының чедиишкининиг талалары мыңдыг. Ооң ажылының кол методу — дыңнакчыларның бижип эккелген чогаалдарын боттары олурда, коллективтиг-биле сайгарары. Ону кырында, теория айтырыглары-биле албан холбаар. Ынчан кичээл дээштиг, киржикчилерниң чүгле сонуургалын хайныктырар эвес, харындаа оларның аразынга маргылдаажыр хөөнү болдурар. Ол чорук кедизинде барып, эки түңнелге чедирери чугаажок. Кичээлдерге өске-даа чогаалчыларны киириштирери улуг рольдуг. Олар чүгле сайгарылгага киржир эвес, оон аңгыда боттарының чогаал бижип чоруур (азы эгелээн) дуржулгазын чугаалап бээр ужурлуг. Аңаа чижектер эргежок чугула. «Дамырак» ындыг янзылыг кичээлдерни хөй удаа чорудуп келген. Аңаа Ю. Күнзегеш, О. Сувакпит, Л. Чадамба, К. Кудажы болгаш өскелер-даа аңгы-аңгы чылдарда күзелдии-биле киржип турганнар. Ол ышкаш «Тываның аныяктарының» ажылдакчыларының журналистика жанрларынга негелделер дугайында өй-өйде эрттирип турары беседалар улуг ажыктыг. Литкаттыжышкынның база бир сорулгазы — дыл-биле ажыл. Чогаалга сөстү шын шилип, турза чогуур черлеринге ажыглап билири, бодунуң бодалын саазын кырынга дес-дараалаштыр дужурүп билири, домакты шын тургузуп өөренип алыры — бирги негелде. Дыл билбес кижиден чогаалчы үнмес. Мындыг төлээде, удуртукчу кижи эң-не эгезинден тура дыңнакчыларның кичээнгейин олче угландырар ужурлуг.

Бир-тээ кандыг-даа ажыл түңнел негээр чүве болганда, дыңнакчыларның бижип турар чогаалдарының экилерин парлалгага парлаары албан. Кайы-бир солунга азы сеткүүлге баштайгы чогаалын парлаптарга, кымның сеткилин өөрбезил. Ол таварылга ооң улам ыңайгы салымынга шиитпирлиг рольду база ойнаар. Ынчалза-даа улут-даа, эгелеп чоруур-даа чогаалчыга негелде чаңгыс дээрзин канжан-даа уттуп болбас. Чоңга чүгле эки чогаалдар херек! Ону чогаал бижип чоруур кижи бүрүзү утпаза чогуур.

Чаңгыс сөс-биле, «Дамырак» ажылдавышаан. Ында чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир бар четпестерни чажырар аргажок. Сөөлгү чылдарда кичээлге кээрлерниң саны чоорту эвээжеп турары илдең. Ол хараадаңчыг. Ында чептүг чылдагааннар бар-ла харын. Бистиң дыңнакчыларывыстың хөй нуруузу өөренирчи аныяктар болганда, шагы таарышпастаан. Студентилер, № 2 школаның үстүкү класстарының өөреникчилери ийиги сменада кичээлдээр апарганындан база сессиялар, шылгалдалар болгулай бээринден «Дамыракка» үргүлчү кээп шыдавас. Бир чылдагааны чамдык эштер дыңнакчыларның эригиишкининде азы кичээлдерниң чаңгыс аайжып турарында эвес ирги бе деп бодап турар. Ол «каразышкынында» ужур бар. Ындыг болганда, сонуургалды кедүрери-биле оон өскээр чүнү канчапса эки? Маңаа харыылаарда, мен бодаарымга, чер-черде литкаттыжышкыннарның, литбөлгүмнерниң удуртукчуларын бир черге бөлүп, арга-дуржулгазын солуштурары чугула боор. Черле боданыр апарган.

«Хемчиктиң сылдызы» солуннуң чанында «Мажалык» аттыг литкаттыжышкын тургустунган. Оон кандыг метод-биле ажылдаары удуртукчузунуң тывынгыр чорууундан хамааржыр. Ооң киржикчилери амдызында 13 кижи. Кижи саны четчир. Моон соңгаар-даа немежири чугаажок. «Мажалык» — «Дамырактың» эжи — чаа дамырак-тыр, ам чүгле ажылдаары арткан. Тыва улус «чалчай ээзер адаанга кандыг-даа аът турар, чадыр өг иштинге кандыг-даа кижи олурар» дижир. Канчап билир, баштайгы он үш дыңнакчыларның иштинден-даа ынчап чоруй ёзулуг чогаалчы үнүп кээп, ол хүн ооң намдарынга уттундурбас болуп артары чадавас.

С. СҮРҮҢ-ООЛ,
чогаалчы.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55— «Дуруяа чүглери», «Солагай». Мультфильмнер. 9.45 — Белоруссияның танцылыг Күрүне ансамблиниң көргүзүү. 10.25—«Бажында эр кижи». Уран-чечен телефильм. 11.30—Телемедээлер. 11.35—14.15—Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35 — Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниинге уткуштур. Документалдыг: «Улуг эгелээшкиниң чалбыышкынның чаштанчыларындан», «Партийжи пропагандист», «Бригаданың тывылганы», «Хожудап турарлар чокка ажылдаар»— деп фильмнерден тургустунган программа. 15.30 — «Орус чугаа». 16.00—Москва болгаш москвачылар. 16.30 — Чурттар арызының лауреады Л. Ширина ырлаар. 17.05—17.20— Чапсар. 17.20—«Бо фантастиктиг делегей». Дамчыдылганы Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы Г. М. Гречко чорудар.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—«Мал ажылы — шалыпчы фронт». Рязань области «Искра» дээр хаван азыраар комплекстиң дуржулгазының дугайында дамчыдылга. 19.15—Гнесиных аттыг күрүнениң музыка-педагогика институдунуң камерлиг оркестри РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы О. Агарковтуң удуртулгазы-биле ойнаар. 19.40— «ТТ-ның экранынга эң-не баштай». «Кадкиниш кым-даа билир». Уран-чечен фильм.

21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.45—23.30—Хоккейге делегей чемпиону дээш маргылдаа. Канаданың болгаш ЧССР-ниң шилиндек командалары ужуражыр. 2-ги, 3-кү үелер. Финляндиядан дамчыдылга. Чапсар үезинде—Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30—Төөгү. 7-ги класс. Емельян Пугачёвка удурткан тараачыннар дайыны. 13.00—XVIII вектe орус уран чүүл. Скульптура. 13.35—География. 8-ки класс. Балтий чоогунуң экономиктиг району. 14.05—Н. В. Гоголь. «Ревизор». 14.35—Бойдус дугайында эртем. 4-кү класс. Янзы-бүрү үнүштер. 14.55— К. Кулиевтиң шүлүктери. 15.25—«2000 чылдың энергетиказы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.50—Телемедээлер. 16.00—18.30— Чапсар. 18.30 — «Хөглүг нотажыгаштар». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45—«Азия төвү». Информация-публицистиг программа.

МОСКВАДАН

19.05— Хоккейге делегей чемпиону дээш маргылдаа. Швецияның болгаш АКШ-тың шилиндек командалары ужуражыр. Финляндиядан дамчыдылга. 19.50— «Тамчыктыг удунар, чашкар!». «Эң бичии часчыгаш». Мультфильм. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35—23.10— «Николай Бауман». Уран-чечен фильм.

ГАЗ АЙЫЫЛДЫГ, КИЧЭЭНИҢЕР!

Часкы хүннерде черниң хөрзүнү эрип эгелээш, чер адааның газ хоолайларынга чамдык үрелиишкиннерни таварыштырып болур. Ооң түңнелинде чуртталга бажыңнарының подвалдарынче, кудуктарже, чүве шыгжаар чер бажыңнарже кире берип болур. Ынчангаш, ындыг ондактыг таварылгаларны болдурбас дизе, (газтың чалбышталы бээри, частыышкын) кончуг серемчилелдиг болур болгаш бажың подвалдарынга доктаамал контрольду тургузар херек.

Газ айыылы болу бергенде бичии уруглары подвалдарже киирбес, шагар от ажыглавас, таакпылап болбас дээрзин утпаңар.

Подвалдарда болгаш подъездилерде электри удазыннарының үрелик, үрелик эвезин үргүлчү хынаарын организастап, ону хынап көөрү-биле «Тыва газ» эргелелиниң ажылдакчыларының олче шаптык чок кирерин хандырыңар.

Хоорайның кудумчуларынга чорааш канализация халыптарының чаны-биле эртип чыткаш, чуртталга бажыңнарының иштики чадаларынга тургаш, газ чыды билип каапсыңарза, ол дугайын дораан дыңнадыңар. Газ чыды бар апарганда озал-ондак болдурбазының бүгү хемчеглерин алыңар. Ынчан от кывыспаңар, таакпы тыртпаңар, электрилиг лампочкалар кывыспаңар, а бир эвес олар хып турар болза, өжүрбеңер. Дораан-на 04 телефонче долгаңар.

Авария албанының машиназы келгиже чедир газ чытталып турар черлер чоогунга таңныыл кижини тургузуп, аргалыг болза ол черлерни агаарладыңар.

Газтыг баллоннар ажыглап турар хамаатылар (бир эвес баллоннарны кыжын ажыглаваан болзуңарза) чазын ону катап ажыглаар мурнунда кончуг серемчилелдиг болуңар. Газтың үнүп, үнмейн турарын билип албайн чыткаш, плитаның кывыскыларын кывыспаңар. Баштай ону саваң көвүү-биле хынап көрүп алыр херек. Бир эвес көвүктелип турар болза, газ плитазын ажыглап болбас.

Боттарыңар күзелинер-биле плиталарны өске өрээлче көжүрбеңер. Ону бир эвес ынчаар кылыры чугула апарза, «Тыва газ» эргелелинче дыңнадыңар.

Чурттакчылыг кварталдар иштинге ыяштар олуртурда ыяап-ла «Тыва газ» коллективи-биле харылзажыңар.

Т. БЫКОВСКАЯ,
«Тыва газ» эргелелиниң техниктиг кабинединиң ажылдакчызы.

В. КАРА-САЛДЫҢ «Ойнап берем, хөгжүмчү, оолдар-кыстар хөглезин» деп фотоэтюду.

ТААКПЫНЫ КААПТААЛЫҢАР

Таакпының хоразының дугайында парлалгага бижиш, радио болгаш телевидениеге хөй удаа дамчыдып-даа турган болза, бо кыйгырыг ам-даа эргижиревээн боор. Шынап-ла «хоралыг чаңчыл — сигарета сорар чорукту кааптыңар, ол кадыкка хоралыг» деп кыйгырбышаан бис.

Дыка хөй чүс чылдарның дургузунда таакпыны эм деп санап, харын-даа чүдүлгениң чамдык хевирлерин кижилер аңаа сиңирип келген. Амгы үеде кижиниң организминге таакпының хоразы тодаргайы-биле илерээнде безин чамдык таакпычылар оон багай салдарын ам-даа чедир билбейн турар.

Чээрби беш папиростуң ыжы — 125 милиграмм никотин, 40 милиграмм аммиак, чартык литр угар газы-дыр.

Таакпыда бар бүгү-ле чүүлдер кижиниң организминге хораны чедирер. Чамдыкта дыка хөй ышты хандыр тыныштарга, чөдүл хайнып ышкажыгай. Оон аңгыда баш база дескинер, куску кээр. Хөй чыл таакпылап турар кижилер баштай таакпылаан соонда дыка шимчеңгир апаар, а чоорту шуут шыдал чок болу бээр.

Сигаретаны тырткан соонда кижи чөдүрүп эгелээр. Ол дээрге, тыныш органнарынга аммиактың чедирген салдары-дыр. Таакпычы кижи эртен даң бажындан-на хөкүледир чөдүрүп туруп бээр, хоочураан бронхит тыптыр.

УССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң медээлерин ёзугаар алырга, бир эвес республиканың чурттакчыларындан таакпылаар кижилер оозун каaптар болза, өкпе аарыыр улустуң саны 5 катап кызырлыр. Бо сан-түң кижини элээн бодандырыптар.

Таакпычы кижи ону бодунуң хууда, кымга-даа хамаан чок хереэ деп санап турар. Ол ындыг эвес. Ыжы-бузу бургураан кижиниң чанынга таакпы тыртпас улус туруп шыдавас, ооң чыды оларга дыка аар болур. Ылаңгыя бичии чаштарга таакпы аажок хоралыг. Оон аңгыда эмин эрттир хөй таакпылаар кижилер миокардтың инфарыгынга таваржып турар, күрүне аараан дээш бюллетень төлеп берип турар, оон чарыгдалы улуг.

Бо үеде чамдык кыстар мода сүргеш, таакпылаарлар. Ылаңгыя чажындан таакпылап келген кижилер оон беңлен адырлып шыдавастай бээр.

Таакпылаашкын-биле демисел — нарын болгаш хөй талалыг. Чүгле хоруушкун-биле кызыгаарлаттынып болбас херек. Ооң хоразының дугайында кижизидилге ажылын күштелдирери чугула. Таакпызын каптарын күзээр кижилерге идепкейлиг дузалажыр, оларга папиростан хоңнү калыр байдалдар тургузар херек.

Таакпылаарын каптар арга кижи бүрүзүнде бар. Чүгле күзел херек. Ону каарда чамдык шелээ, аарып-аржаан байдалды, дыштаныр хүннерни ажыглаар болза эки. Таакпызын каар деп турар кижилерге эш-өөрү, дөргүл-төрелдери дузалажып болур.

Боду ол багай чаңчылын каап шыдавас кижиге ам-на эмчи дузазы херек. Ынчан кол-ла чүүл — таакпычы кижиниң ону каар күзели кол рольдуг болур. Таакпы тыртыксаар күзелин чавызадыр, ооң уйгузун, чүрээниң ажылдаарын экижидер чүүлдер-биле эмчи дузалаар.

А. ЧУМАК,
медицина эртемнериниң кандидады.

агаар

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканың ёзугаар алырга, бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүкче угланыышкынныг хаттың дургени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 0—5, хүндүс 16—21 градус чылыыр.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас, хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 0—2, хүндүс 17—19 градус чылыг болур.

Республиканың автооруктарынга чүвениң көстүрү эки.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ЧАРЛАЛ

Кызылдың уран чүүл училищезиниң культура-чырыдыышкын ажылының салбырынга апрель 24-25 хүннеринде ажык беседалажыышкын хүнүн эрттирер.

Хор, хореография, улустуң хөгжүм херекселдериниң болгаш режиссёр тускай эртемниг болуксаарларга консультацияны кылыр, дыңнаар болгаш көргүзүг чүүлдерин кылыр.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунуң № 2 бажыңы, телефон №№ 2-25-79, 2-29-26.

КИНО

АПРЕЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Амстердамдан бизнек» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 21.10, «Дүрген чоруур 34-кү транспорт» 18.40, шактарда.

«ПИОНЕР»: «Лесси» 9.20, 11.10, 13.00, «Фантастика делегейинде» деп киноклуб 15.00. «Ондактыг аян-чорук» (2 сериялыг) 17.20, 20.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыныда 10.00, 13.10, «Амыдыралга ынак кылдыр силерни албадаптар мен» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Операция «Ы» болгаш Шуриктиң өске-даа ужуралдары» 15.00, «Кондорнуң үш хүнү» (2 сериялыг) 17.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Азажыгаш» 17.00, «Ынакшыыр үе келген» 19.30 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 888.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш типографиязы. (Кызыл, садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң Кравченко кудумчузу, Щетинкиң болгаш бажың № 1). ТС—00452